

<https://jpll.ui.ac.ir/?lang=en>

Research on Mystical Literature

E-ISSN: 2476-3292

Document Type: Research Paper

Vol. 19, Issue 2, No.55, 2025, pp. 167-194

Received: 09/05/2025

Accepted: 29/10/2025

An Eventive-Tensional Functional Analysis of Faith in the *Masnavi*: A Case Study of the Story of ‘Another Jewish King...’ and the Interpretation of the Sage’s Saying

Fereshteh Ghasemian

Master's Student of Comparative Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, Kosar University of Bojnord, Bojnord, Iran
fereshte.yasin8070@gmail.com

Ebrahim Kanani

Associate Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, Kosar University of Bojnord, Bojnord, Iran
ebrahimkanani@kub.ac.ir

Fatemeh Zamani

Assistant Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Humanities, Kosar University of Bojnord, Bojnord, Iran
f.zamani@kub.ac.ir

Abstract

Tensional semiotics emerges from a paradigmatic shift from discrete oppositions to tensional differences. Approaching literary discourse through this lens opens a new horizon for understanding the process of meaning production. This model represents the structure and tension dynamics of discourse, founded on the interplay of compressive and expansive forces. The concept of faith in Mawlawi’s *Masnavi* is one of the most intricate topics, creating a tense and fluid state for discourse — what we call the “tense-event.” Using a tensional semiotic approach, this study analyzes the discursive processes of faith in two stories from the *Masnavi*’s first book. The aim is to examine how the fluid meaning of faith takes shape within the context of tense discourses and through the interaction of linguistic, emotional, and cognitive structures — and how this interaction influences the production and rupture of meaning. The analysis draws upon tension schemas and Greimas’s discontinuity–

* Corresponding author

Ghasemian, F. , Kanani, E. and Zamani, F. (2025). Analysis of the Event-Tension Function of Faith in the *Masnavi* (Case Study of The Story of the Other King of the Johud... and The Interpretation of the Saying of the Wise...). *Research on Mystical Literature*, 19(2), 167-194.

2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2025.145199.1920

continuity theory to illustrate how the occurrence of faith is formed amid internal tensions and its interaction with the perceptual–sensory frameworks of the audience. Findings indicate that the event of faith is not produced within a static or oppositional framework but rather within a dynamic, stress-driven process shaped by the direction of tensional forces. This analysis also highlights the rich capacity of Persian mystical texts to accommodate new semiotic interpretations.

Keywords: Tensional Semiotics, *Masnavi*, Eventive–Tensional, Faith, Pressure and Extent.

Introduction

The tensional semiotic model, transcending binary oppositions, situates meaning within a dynamic and processual framework. In this model, every linguistic act results from the interaction of two principal forces: an affective force, rooted in perceptual–sensory flow, and a cognitive force, grounded in rational and external data. These two forces—through the rise-and-fall schemas of emotion and cognition—shape the semantic structures of a text. Discursive actions such as stance, rupture, and attachment play key roles in the meaning-making process. In literary–mystical texts, particularly in Rumi’s works, language functions as the center of discourse operations, forming a field for the emergence of event–tension situations. Consequently, this model can identify semantic chains, discursive actions, and tensions, providing a deeper understanding of semantic evolution in such texts. In the present study, selected parts of the *Masnavi*’s first book are analyzed through the lens of tensional semiotics. The research seeks to answer the following questions: How does the event–tension model of faith function in the *Masnavi*, and what discursive roles does it assume? How do the compressive and extensive forces interact to render the event of faith tense and form tension structures? What patterns of discursive operations do these narratives reveal?

The chosen analytical framework aligns with the vector model of pressure (vertical axis) and range (horizontal axis), semantic schemas, the theory of discourse field operations, and the bidirectional interaction between discourse and emotion. The study also aims to elucidate the domains of tension and their processes of meaning formation within rupture–attachment dynamics, ultimately exploring the text’s capacity to generate an experiential event–tension of faith. Through this framework, the research models how discursive structures reproduce the subject’s emotional waves and embodied affective experiences, proposing a model for the event–tension function of faith in the *Masnavi*.

Literature Review

In *Faith-Oriented Morality: A Comparative Study of Moral Philosophy in Rumi’s and Kierkegaard’s Thought* (Akbari Beyraq, 1999), Rumi’s ideas are examined through the lens of Ash’ari theology and compared to Kierkegaard’s philosophy. Similarly, *A Comparative Study of Faith in the Views of Rumi and Kierkegaard* (Rahimian & Jabareh Nasero, 2009) explores their intellectual commonalities concerning faith.

In *The Poetics of Narration in the Mathnawi* (Tavakoli, 2009), faith is analyzed comparatively through the perspectives of Kierkegaard and Rumi. *The Concept of Faith and Its Relation to Religious Experience in Rumi’s Thought* (Haji Esmaili et al., 2013) investigates faith as an intuitive experience across cognitive, emotional, and practical dimensions.

In *Tensive Semiotics of Discourse in Surat al-Qāriah: A New Approach to Qur’anic Discourse Semiotics* (Paketchi et al., 2015), the dynamic structure of the surah is explored within an interactive framework. In *Mystical Faith According to Rumi* (Badakhshan, 2018), Rumi’s understanding of faith is contrasted with theological and philosophical interpretations.

Semiotic Analysis of the Tensive Process in Queen Sheba’s Faith (Pranduj & Neshat, 2018) examines the role of emotional–cognitive presence in her conversion experience. In *The Study of Tension in Literary Discourse* (Shairi, 2005), foundational theories of the tensional process in literature are introduced with examples from Sepehri’s poetry, while *The Semiotics of Literature: Theory and Method of Literary Discourse Analysis* (Shairi, 2016) elaborates on the tension-based discourse system through Persian narrative texts. Building on these studies, the present research—part of a broader project—seeks to identify and extract event–tension patterns and processes of Rumi’s faith experience in the *Masnavi*’s first book, proposing a model of this experience and paving the way for a conceptual framework of faith as an event–tension phenomenon.

Methodology

This study employs a semiotic discourse analysis grounded in tension structures and framed by theories of emotional expression and affect. It examines the emotional, experiential, and semantic dimensions of the subject in connection with discursive functions, adopting an integrative analytical approach.

Results

The research proposes a model of the event–tension state of faith in the *Masnavi*. The structural foundation of this model lies in the oppositional axis of faith and disbelief, explained through simultaneous tensions of rupture–connection, compression–expansion, and ascent–descent.

Discursive subjects, following this model, experience various emotional and cognitive states represented by zones of tension, pressure, and expansion. These experiences place subjects within two opposing poles: faith and disbelief. The process foregrounds the subject’s encounter with the event–tension of faith, involving perceptual–sensory and emotional transformations.

Through successive stages, the subject ultimately attains unity—a merging with the essence of existence—reflecting transcendental presence and immersion in truth. The overall narrative structure follows an ascending trajectory, wherein relationships among center, distance, and horizon organize the emotional and tensional waves of faith. These waves appear as semantic networks, lexical contrasts, emotional intensities, and oscillations between union and separation. In the event–tension of faith, the emotional dimension holds the greatest weight. Consequently, the subject, influenced by this dynamic, is drawn toward love and joy, transcending individuality and achieving unity and immersion in ultimate truth.

نشریه علمی پژوهش‌های ادب عرفانی
 سال نوزدهم، شماره دوم، پیاپی ۵۵، ۱۴۰۴، صص. ۱۶۷-۱۹۴
 تاریخ وصول: ۱۴۰۴/۲/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۸/۷

تحلیل کارکرد رخدادی - تنشی ایمان در مثنوی (مطالعه موردی حکایت پادشاه جهود دیگر... و تفسیر قول حکیم...)

فرشته قاسمیان، دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران
 fereshte.yasin8070@gmail.com

ابراهیم کنعانی* ، دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران
 ebrahimkanani@kub.ac.ir

فاطمه زمانی، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه کوثر بجنورد، بجنورد، ایران
 f.zamani@kub.ac.ir

چکیده

نشانه‌شناسی تنشی، برآیند چرخش رویکرد از تقابل‌های گسسته به تفاوت‌های تنشی و نوسانی است. مطالعه گفتمان‌های ادبی از منظر نشانه‌شناسی تنشی، افق‌های تازه‌ای را درباره معنا و فرایند تولید آن می‌گشاید. این الگو، بازنمودی از ساختار و فرایند تنشی گفتمان ارائه می‌دهد که بر تعامل دوسویه نیروهای فشارهای (عاطفی) و گستره‌ای (شناختی) استوار است و وجهی سیال دارد. مقوله ایمان در مثنوی مولوی یکی از چالشی‌ترین مضمون‌هایی است که وضعیتی تنشی برای گفتمان رقم زده است و «رخدادی - تنشی» نامیده می‌شود. بر این اساس، در پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد نشانه‌شناسی تنشی، فرایندهای گفتمانی «ایمان» تحلیل می‌شود. این تحلیل در بستر سه سطح گفتمانی (نشانه‌شناسی گفتمان)، تجربه - عاطفی (بیان - عاطفی و نظریه احساس) و معنایی - عرفانی انجام می‌گیرد و از این منظر به تحلیل دو روایت برجسته از دفتر اول مثنوی با عنوان: «حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاک دین عیسی سعی می‌نمود» و «تفسیر قول حکیم...» می‌پردازد. پرسش اصلی پژوهش این است که الگوی رخدادی - تنشی ایمان در مثنوی چه سازوکارهایی دارد و در بستر کدام عملیات و کارکردهای گفتمانی شکل می‌گیرد؟ هدف از پژوهش نیز بررسی چگونگی شکل‌گیری معنای سیال ایمان در بستر گفتمان‌های تنشی، نحوه تعامل ساختارهای زبانی، عاطفی و شناختی در این دو روایت و تأثیر آن بر فرایند تولید و گسست معنا است. تحلیل انجام‌شده بر پایه طرح‌واره‌های تنشی (اوج/افت فشاره و گستره)، نظریه گسست - پیوست گریماسی و تعامل دوسویه وجوه گفتمانی و عاطفی - احساسی سامان یافته است. این روش تلاش دارد تا نحوه شکل‌گیری وضعیت رخدادی ایمان را در بستر تنش‌های درونی روایت و تعامل آن با ساختارهای ادراکی - حسی مخاطب نشان دهد. یافته‌ها حاکی از آن است که در هر دو روایت، رخداد ایمانی در فرایندی دینامیک و فشاره‌ای و با جهت‌گیری نیروهای تنشی شکل می‌گیرد. این تحلیل، همچنین ظرفیت‌های غنی مثنوی عرفانی فارسی را برای پذیرش خوانش‌های نوین نشانه‌شناختی آشکار می‌سازد.

واژه‌های کلیدی: نشانه‌شناسی تنشی، مثنوی، رخدادی - تنشی، ایمان، فشاره و گستره.

* مسؤول مکاتبات

قاسمیان، فرشته، کنعانی، ابراهیم و زمانی، فاطمه. (۱۴۰۴). تحلیل کارکرد رخدادی - تنشی ایمان در مثنوی (مطالعه موردی حکایت پادشاه جهود دیگر... و تفسیر قول حکیم...), پژوهش‌های ادب عرفانی, ۱۹(۲): ۱۶۷-۱۹۴.

2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2025.145199.1920

۱. مقدمه

نشانه‌شناسی تنشی با گذر از خوانش‌های تقابلی صرف، معنا را در بستری پویا و فرایندی مطالعه می‌کند. در این الگو، هر کنش زبانی، حاصل تعامل دو نیروی عمده است: نیروی فشاره‌ای که ریشه در جریان ادراکی - حسی دارد و نیروی گستره‌ای که متکی بر داده‌های شناختی و برونه‌های ادراکی است. این دو نیرو در قالب طرح‌واره‌های اوج/افت عاطفه و شناخت، به ساختارهای معنایی متن شکل می‌دهند. در این الگو، کنش‌های گفتمانی موضع‌گیری، گسست و پیوست گفتمانی، در فرایند معناپردازی نقش اصلی دارند. در متون ادبی - عرفانی و به‌ویژه آثار مولوی، زبان نقش‌های متعددی را برعهده دارد و به‌منزله مرکز عملیات گفتمان، به میدانی برای شکل‌گیری وضعیت‌های رخدادی - تنشی تبدیل می‌شود. از این رو، این الگو می‌تواند با شناسایی زنجیره‌های مختلف معنایی و کنش‌ها و تنش‌های گفتمانی، شناختی عمیق‌تر از چگونگی تحول معنایی در این متون ارائه کند. ادبیات عرفانی فارسی، به‌ویژه آثار مولوی، به‌دلیل برخورداری از مازادی ساختاری و معنایی، ظرفیت‌های بی‌شماری برای معناپردازی در اختیار خواننده قرار می‌دهند. در این متون، معنا در وضعیت رخدادی شکل می‌گیرد و بدین ترتیب، بستری مناسب برای تبلور وضعیت‌های رخدادی و تنش‌های معنایی و گفتمانی فراهم می‌آورد. در این میان، مثنوی مولوی به‌دلیل برخورداری از این ظرفیت‌ها، نظام‌های مختلف معنایی و گفتمانی را معرفی می‌کند که در بستر سبک‌های مختلف حضور تنشی، کنشی، شوشی و در وضعیت‌های ادراکی - حسی و عاطفی، شکل گرفته است. از این منظر، این اثر به یکی از متون تأثیرگذار در حوزه مضمون‌سازی ایمان و سبک‌های مختلف حضور و تبیین وضعیت رخدادی - تنشی تبدیل شده است. نوع مواجهه شخصیت‌ها با مقوله ایمان و رابطه نوسانی میان مقوله‌های خوف و رجا، عشق و ایمان، اضطراب و یقین، و شک و ایمان، این رخداد را در گفتمان مثنوی توصیف و تبیین می‌کند. بر این اساس، در پژوهش حاضر بخش‌هایی از دفتر اول مثنوی: «حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاک دین عیسی سعی می‌نمود» (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۶-۳۹، ۷۳۹-۸۱۱) و «تفسیر قول حکیم به هرچه از راه وامانی چه کفر آن حرف و چه ایمان/ به هرچه از دوست دور افتی چه زشت آن نقش و چه زیبا» (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۳-۸۱، ۱۷۶۳-۱۸۱۳)، با رویکرد نشانه‌شناسی تنشی بررسی و فرایندهای گفتمانی آن تحلیل شده است. پیکره انتخابی از مثنوی، به‌خوبی توانسته تعامل تنش‌زای فشاره و گستره گفتمانی را نشان دهد و الگویی نو و متفاوت از چگونگی سیر شخصیت در تجربه رخدادی - تنشی ایمانی و نحوه گذار ادراکی - حسی و عاطفی او ارائه نماید. پرسش‌های پژوهش این است که الگوی رخدادی - تنشی ایمان در مثنوی چگونه عمل می‌کند و دارای کدام کارکردهای گفتمانی است؟ همچنین، نیروهای فشاره‌ای و گستره‌ای چگونه در مسیر تنشی شدن رخداد ایمانی و شکل‌گیری ساختارهای تنشی تعامل دارند؟ نیز گفتمان‌های موجود در این روایت‌ها چه الگویی از عملیات گفتمانی را نشان می‌دهند؟ روش پژوهش مبتنی بر تحلیل گفتمان نشانه‌شناختی با تکیه بر ساختارهای تنشی و در بستر تحلیل بیان عاطفی و نظریه احساس است تا از این طریق، بتوان ابعاد عاطفی و تجربه‌های بدنی - احساسی سوژه را در پیوند با کارکردهای گفتمانی، بررسی و تحلیل کرد. قالب انتخابی تحلیل نیز منطبق بر مدل برداری فشاره (محور عمودی) و گستره (محور افقی)، طرح‌واره‌های معنایی، نظریه میدان عملیات گفتمان و تعامل دوسویه گفتمان و احساس است. این پژوهش با هدف تبیین مناطق مختلف تنشی و چگونگی شکل‌گیری و بروز معنای آن در فرایند گسست - پیوست انجام گرفته است تا ظرفیت متن برای شکل‌دادن به تجربه رخدادی - تنشی ایمان بررسی و تحلیل شود. این جستار نشان می‌دهد چگونه این چینه‌های گفتمانی، موج‌های عاطفی و

تجربه‌های بدنی - احساسی سوژه را باز تولید می‌کنند. نیز در قالب این پژوهش، می‌توان الگویی از کارکرد رخدادی - تنشی ایمان در مثنوی را ارائه داد.

۲. پیشینه پژوهش

بررسی سوابق پژوهشی مرتبط با این موضوع، پژوهش‌هایی را به این شرح نشان می‌دهد:

در «اخلاق ایمان‌مدار، مطالعه تطبیقی فلسفه اخلاقی از نظر مولانا و کیر کگور» (اکبری بیرق، ۱۳۷۸)، ضمن تبیین اقوال مولوی از منظر کلام اشعری، اندیشه مولوی در تطبیق با اندیشه‌های فلسفی کیر کگور بررسی شده است. در «بررسی تطبیقی برخی از مسائل مرتبط با ایمان از دیدگاه مولانا و کیر کگور» (رحیمیان و جباره ناصرو، ۱۳۸۸)، مشترکات فکری این دو متفکر درباره ایمان واکاوی شده است. در *بوطیقای روایت در مثنوی (تو کلی، ۱۳۸۹)*، ایمان از منظر کیر کگور و مولوی تحلیل شده است. در «مفهوم‌شناسی ایمان و پیوند آن با تجربه دینی در اندیشه مولوی در مثنوی» (حاجی اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۲)، ارتباط ایمان با تجربه دینی در حوزه معرفتی، عاطفی و عملی از نگاه مولوی بررسی شده و این نتیجه رسیده‌اند که ایمان، تجربه‌ای شهودی است. در «تحلیل فرایندهای گفتمانی در سوره قارعه باتکیه بر نشانه‌شناسی تنشی» (پاکتچی و همکاران، ۱۳۹۴)، ساختار منعطف سوره در فرایند تولید و در فضایی تعاملی تحلیل شده است. در «ایمان عارفانه از نظر مولانا» (بدخشان، ۱۳۹۷)، ایمان مولوی با ایمان متکلمان و فیلسوفان تطبیق داده شده است. در «نشانه‌معناشناسی فرایند تنش در ایمان آوردن ملکه سبا» (پراندوجی و نصیحت، ۱۳۹۷)، نقش حضور عاطفی - شناختی در چگونگی ایمان آوردن ملکه سبا بررسی شده است. در حوزه مبانی الگوی تنشی نیز در «مطالعه فرایند تنشی گفتمان ادبی» (شعیری، ۱۳۸۴)، مبانی نظری فرایند تنشی گفتمان ادبی ارائه و نمونه‌هایی از شعر سپهری تحلیل شده است. در *نشانه‌معناشناسی ادبیات: نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی (شعیری، ۱۳۹۵)*، نظام گفتمانی تنشی تبیین شده و نمونه‌هایی از متون روایی فارسی تحلیل شده است.

براین اساس، پژوهش حاضر - که بخشی از یک پژوهش گسترده در این حوزه است - می‌کوشد با شناسایی و استخراج فرایندها و الگوهای رخدادی - تنشی، تجربه ایمانی مولوی در بخش‌هایی از دفتر اول مثنوی و الگویی از این تجربه را ارائه دهد. در نهایت، با تکمیل این الگو در پژوهش‌های بعدی، بر توسعه یک مدل مفهومی در حوزه تجربه ایمانی از منظر فرایندهای رخدادی - تنشی تأکید می‌کند.

۳. مبانی نظری

۳-۱. نشانه‌شناسی تنشی

نشانه‌شناسی به مثابه دانشی میان‌رشته‌ای، از نیمه نخست قرن بیستم جایگاهی بنیادین در تحلیل متون ادبی و فرهنگی یافته است. در میان الگوهای نوپدید این حوزه، نشانه‌شناسی تنشی جایگاهی ویژه دارد؛ زیرا بر شکل‌گیری معنا در وضعیتی سیال تأکید می‌کند. الگوی نشانه‌شناسی تنشی برای نخستین بار در اثر مشترک ژاک فونتنی^۱ و کلود زلیبربرگ^۲ با عنوان

^۱ J. Fontanille

^۲ Zilberberg

تنش و دلالت^۱ معرفی شد (Hebert, 2011, p. 58-70). ایده مرکزی این الگو آن است که هرگاه میزانی از نیرو به عنصری وارد شود، آن عنصر از وضعیت تعادل خارج شده و دچار تنش می‌شود (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۳۸). این نکته یادآور نقش پویای کنش در زبان است. نشانه‌شناسی تنش بر محور طرح‌واره‌های تنش‌ی شکل می‌گیرد که براساس آن، بین اجزای نشانه معنایی رابطه‌ای برقرار می‌شود که در آن معنا از وضعیتی کم‌رنگ تا شدید در نوسان است (اسماعیلی و همکاران، ۱۳۹۱، ص. ۸۵). از این منظر، ظرفیت متن برای معناسازی در دو جنبه افزایش می‌یابد: «اولین نوع، عاطفی است و طیفی را از ضعیف‌ترین تا قوی‌ترین شدت عواطف شامل می‌شود؛ نوع دوم، شناختی است و بسط و گستره را از ضعیف‌ترین / کوچک‌ترین تا فراگیرترین / بزرگ‌ترین شامل می‌شود. ارتباط میان درجات هر کدام از این دو نوع، ارزش‌ها را به وجود می‌آورد» (شعیری و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۱۶۴). فرایند تنش‌ی در گفتمان به بازیابی معنا کمک می‌کند؛ زیرا در این فرایند نه معنا تثبیت می‌شود و نه روابط صرفاً بر مبنای تقابل شکل می‌گیرند. درک عمیق تری از این نظام، ما را به ویژگی‌هایی می‌رساند که آن را از سایر مدل‌های تحلیلی متمایز می‌کند: ایجاد ارتباط بین جریان‌های معنادار گفتمانی؛ عبور از محدودیت‌های تقابل صرف در زبان؛ خلق فضای تنش‌ی با ابعاد کمی و کیفی؛ پیوند میان فرایندهای ادراکی - حسی که یکی به حوزه کیفیت و دیگری به کمیّت تعلق دارد (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۳۸). این موارد نشان می‌دهند که در گفتمان، معنا در بستر تجربه احساسی و شناختی، پیوسته در حال تغییر است.

نظام تنش‌ی در تحلیل نشانه‌معناشناختی بنا به نظر هبرت چند مفهوم اساسی دارد. هبرت این مفاهیم را به نقل از فونتنی (2003) و زیلبربرگ (2002) شرح می‌دهد: (۱) فشاره و گستره به ترتیب از سطح محتوا و سطح بیان تشکیل می‌شود و گفتمان در روابط گستره و فشاره شکل می‌گیرد؛ (۲) فشاره به احساسات، امور ذهنی و درونی، و گستره به شناخت، منطق و امور بیرونی مرتبط است؛ (۳) فشاره، گستره را کنترل می‌کند؛ (۴) فشاره با ضرب آهنگ^۲ و لحن^۳، و گستره با زمان‌مندی^۴ و مکان‌مندی^۵ مرتبط است؛ (۵) فشاره دو سطح افزایش و کاهش دارد و گستره دارای عملکرد مرتب‌سازی^۶ (افزایش تنوع و تکرار) و ترکیب^۷ (کاهش تنوع و تکرار) است (Hebert, 2011, p. 58-59).

مقیاس‌های تنش‌ی به بخش‌های گوناگونی تقسیم می‌شود و یکی از مهم‌ترین آن‌ها، الگوی تفکیکی دوتایی^۸ است. در این الگو، مقیاس‌های تنش‌ی و محورهای فشاره و گستره به دو بخش تقسیم می‌شوند: بخش پایینی، بخش غیر فعال^۹ و بخش بالایی، بخش فعال^{۱۰} است. در این شرایط، چهار ترکیب ممکن از ظرفیت‌ها وجود دارد که چهار منطقه را شکل می‌دهند: منطقه (۱) فشاره پایین و گستره پایین؛ منطقه (۲) فشاره بالا و گستره پایین؛ منطقه (۳) فشاره پایین و گستره بالا؛ منطقه (۴) فشاره بالا و گستره بالا (Herbert, 2011, p. 60-61). از دیدگاه شعیری، تنش به‌مثابه میزان انرژی و قدرتی است که در گفتمان حضور دارد و این انرژی براساس دو ویژگی فشاره‌ای و گستره‌ای شناخته می‌شود (شعیری، ۱۳۹۵، ص.

1. Tension et signification

2. Tempo

3. Tonicity

4. Temporality

5. Spatiality

6. Sorting

7. Blending

8. dyadic partitioning

9. inactive sector

10. dynamic sector

۳۷). در این مدل، برای درک بهتر چگونگی تعامل فشاره و گستره، آن‌ها را به صورت دو بردار در یک دستگاه مختصات در نظر می‌گیرند: فشاره به صورت بردار عمودی (x) و گستره به صورت بردار افقی (y) نمایش داده می‌شود. فشاره در بیشینه خود شدید و در کمینه‌اش ضعیف است؛ گستره نیز در بیشینه‌اش گسترده و در کمینه‌اش متمرکز است (پاکتچی و همکاران، ۱۳۹۴، ص. ۴۴). این تصویرسازی ریاضی گونه‌ای از ساختار زبان، امکان تحلیل دقیق‌تر و مدل‌سازی گفتمان را می‌دهد؛ زبان دیگر فقط واژه نیست، بلکه دارای بُعد است. از تعامل میان این دو بُعد، طرح‌واره‌های فرایندی به این شرح شکل می‌گیرند: الف) افت فشاره عاطفی و اوج گستره شناختی: در این حالت، فرد از یک وضعیت عاطفی شدید به سمت گشایش و درک شناختی حرکت می‌کند؛ نوعی گذار از بحران احساسی به تعقل؛ ب) اوج فشاره عاطفی و افت گستره شناختی: در این وضعیت، فشاره احساسی به اوج می‌رسد ولی ظرفیت درک شناختی کاهش می‌یابد. می‌توان آن را لحظه انفجار احساسی یا شوک نهایی دانست؛ ج) اوج هم‌زمان فشاره‌ها و گستره‌ها: در اینجا هم عاطفه به اوج خود می‌رسد و هم شناخت. این طرح‌واره معمولاً در لحظات اوج معنایی رخ می‌دهد که در آن، هم درک و هم احساس به شدت حضور دارند؛ د) افت هم‌زمان فشاره‌ها و گستره‌ها: در این وضعیت، هم نیروهای عاطفی کاهش یافته‌اند و هم نیروهای شناختی. این وضعیت اغلب در پایان یا فرسایش گفتمان رخ می‌دهد (شعیری، ۱۳۸۵، ص. ۳۵؛ Hebert, 2011, p. 63-64). این طرح‌واره‌ها، لحظات مختلف معنایی در هر متن را تبیین می‌کنند. در گفتمان تنشی، منطقه فشاره‌ای و منطقه گستره‌ای، دو قطب اصلی میدان معنایی هستند؛ منطقه فشاره‌ای بر درونه‌های عاطفی و حضور فعال سوژه و منطقه گستره‌ای بر وضعیتی بیرونی و شناختی متمرکز است. اگر در منطقه گستره‌ای، فضا محدود و فشرده باشد، گستره متمرکز است؛ اما اگر فضا باز و چندلایه باشد، در وضعیت منتشر است. به همین ترتیب، در منطقه فشاره‌ای نیز اگر فضای تنشی بسیار قوی باشد، تنش بر شدت درونه‌های عاطفی استوار است؛ اما اگر این انرژی کاهش یافته باشد، به وضعیتی کم‌تنش منجر می‌شود (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۴۲). بر این اساس، گفتمان برآیند تعامل و یا تقابلی است که مبتنی بر نوع پیوند میان وضعیت‌های عاطفی و شناختی شکل می‌گیرد و نوع سیر گفتمانی میان این وضعیت‌ها، تحول معنایی ایجاد می‌کند.

۲-۳. میدان عملیات گفتمان

الگوی میدان عملیات، شکل مدون دوگان گسست - پیوست گریماس^۱ در قالب یک مدل تحلیلی است که بر زمینه نظریه تنشی سامانی یافته است. میدان عملیات، نشان‌دهنده مجموعه‌ای از کنش‌ها، عامل‌ها و شاخص‌هایی است که گفتمان را کنترل می‌کند. نخستین کنش در این میدان، موضع‌گیری سوژه است. موضع جسم - شناسا، پیش از آنکه شروع به مفصل‌بندی و تولید نشانه‌ای کند، موضع «خود (حاضر) در اینجا و اکنون» را اتخاذ می‌کند که به عنوان منبع معنا و ظرفیت معناسازی کاملاً آشباع شده است (به نقل از: پاکتچی و همکاران، ۱۳۹۴، ص. ۵۰). به عقیده فونتنی، سخن عملیاتی است که نمی‌توان در آن، گفتمان را از محصول آن، یعنی گفته جدا کرد؛ در نتیجه، موضع‌گیری می‌تواند تعامل بین صورت‌های زبانی و محتوا را رقم بزند. در حقیقت، با سخن گفتن است که گفته پرداز به اعلام موضع می‌پردازد (شعیری، ۱۳۸۵، ص. ۲۹). دومین کنش، گسست - پیوست است. کنش گسست، گذار از میدان گفته‌پرداز و حرکت به سوی جهان گفته‌هاست که به نشانه‌ها و گفته‌ها شکل می‌دهد؛ یعنی جایگزینی «او، آنجا، آن‌زمان» با «من، اینجا، اکنون». کنش

¹. A. J. Greimas

پیوست بازگشت به وضعیت گفته‌پرداز و پیوند مجدد با «من» و تجربه عاطفی اوست (ر.ک. شعیری، ۱۳۸۵، ص. ۲۵). براین اساس، در هر کنش زبانی، گفتمان برخی از نشانه‌های درونی خود را به بیرون از خود می‌افکند. این کنش، گذر از گفتمان به گفته را ممکن می‌سازد؛ به عبارتی، تولید گفته تنها با نفی عناصر درونی گفتمان یعنی «من، اینجا، اکنون» میسر می‌شود. تنها با گسست گفتمانی است که این نفی رخ می‌دهد؛ در نتیجه، جایگاه فاعل (من)، زمان و مکان در گفتمان دگرگون می‌شود. در مقابل، پیوست گفتمانی قرار دارد که گذر از گفته به گفتمان و بازگشت به بنیان‌های گفتمان یعنی من، اینجا و اکنون را فراهم می‌آورد (ر.ک. شعیری، ۱۳۸۵، ص. ۲۵-۲۷). در واقع، در موقعیت‌های گفتمانی نوع ارتباط تقابلی و یا تعاملی میان دو کنش گسست - پیوست، گفتمان را در وضعیتی سیال و پویا قرار می‌دهد.

۴. بحث و بررسی

۴-۱. وضعیت تنشی ایمان در حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاک دین عیسی سعی می‌کرد

۴-۱-۱. خلاصه داستان

یکی از شاهان جهود به قصد نابود کردن مسیحیان، آتشی عظیم فراهم ساخت و در کنار آن، بتی برنهاد و فرمان داد تا همگان بر آن بت سجده آرند. هر کس فرمان او را اطاعت نمی‌کرد، در آتش می‌خست. مأموران شاه، زنی عیسوی را آوردند. زن از سجده بر آن بت سر باز زد و آن‌ها برای تسلیم کردن مادر، طفل را به کام آتش فرستادند. نزدیک بود که مادر بر بت سجده آرد که طفل در میان آتش بانگ آورد که: مادر! دل قوی دار که آتش بر من اثری ندارد. دیگر پیروان عیسی با شنیدن این سخن، پروانه‌وار خود را در درون آتش انداختند؛ اما هیچ کدام از آتش گزند ندیدند. در نهایت، زبانه‌های آتش به سوی شاه، دامن گشود و شاه و مأمورانش را درون خود سوزاند (ر.ک. زمانی، ۱۳۹۸، ص. ۲۷۱).

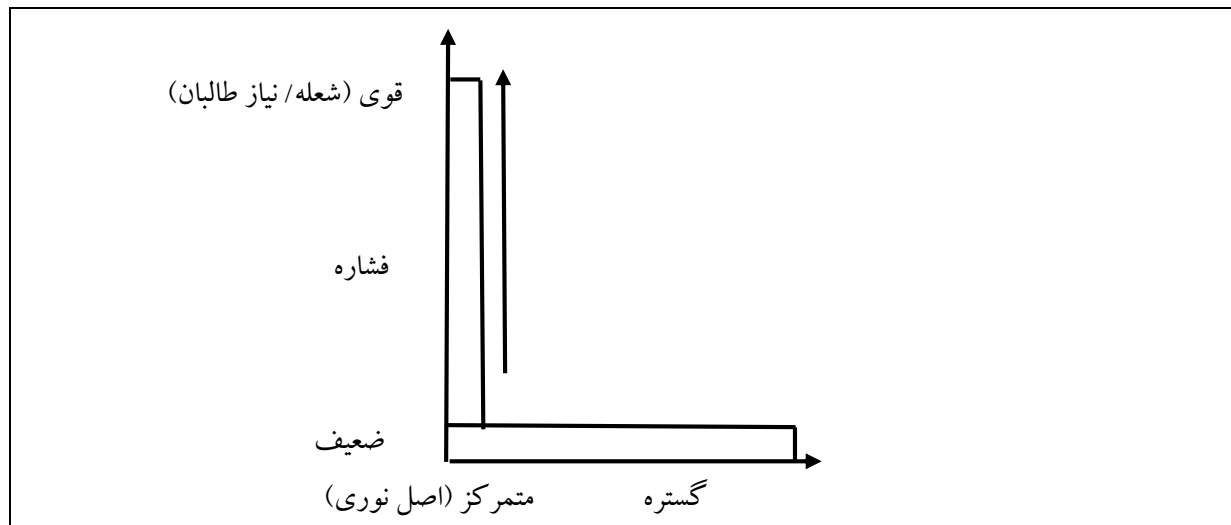
۴-۱-۲. وجه تعاملی ایمان و نیاز

مطابق سبک داستان‌پردازی مولوی، پیش از آغاز هر داستان، ابیاتی ذکر می‌شود که به منزله مدخل ورودی به آن است. این بخش، بر وجه تعاملی ایمان و نیاز مبتنی است:

شعله‌ها از گوه‌ر پیغمبری	شده نیاز طالبان از بنگری
شعله آن جانب رود هم کآن بود	شعله‌ها با گوه‌ران گردان بود
ز آنکه خور، بُرجی به بُرجی می‌رود	نور روزن گورد خانه می‌دود
مرو را با اختر خود هم‌تگی است	هر که را با اختری پیوستگی است

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۶-۳۷، ۷۴۸-۷۵۱)

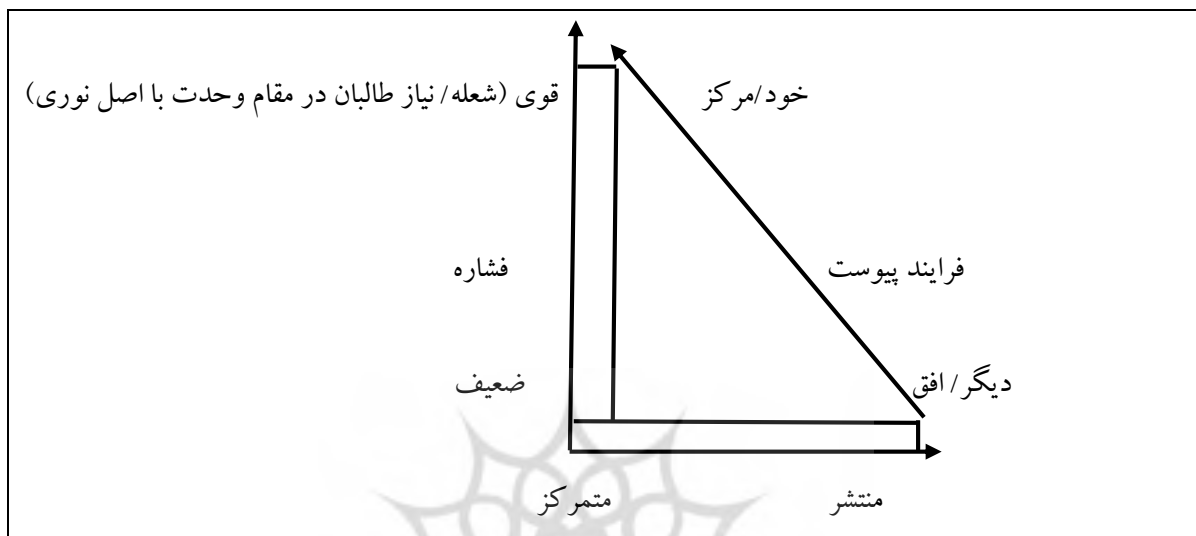
در این گونه ایمانی بر نیاز طالبان تأکید شده و این نیاز به شعله آتشی مانند شده که از گوه‌ر پیامبر مشتعل شده است. همچنین، همراهی خورشید و نور روزن نیز بر اساس همین فرایند تبیین می‌شود. از دیدگاه تنشی، فرایند گفتمان بر اصل نور گوه‌ر پیامبری متمرکز است. مکث و درنگ در مرکز عملیات گفتمان، از تداوم حضور در فضای گفته‌پردازی حکایت دارد که محل حداکثر فشاره و انرژی است و گستره نیز همچنان بر همین اصل نوری متمرکز است. این فرایند در قالب نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۱. وجه تعاملی ایمان و نیاز

در این الگو، شعله‌ای که نماد نیاز طالبان است در یک لحظه از منبع متمرکز نوری وجود پیامبر نشئت می‌گیرد و هم‌زمان با شدت گرفتن این آتش، بر شعله نیاز در وجود طالبان افزوده می‌شود. به همین دلیل، الگوی تنشی در این بخش، صعودی با شیب بسیار تند و به صورت راست‌خط است و در بالاترین سطح فشاره، به مرتبه قوی می‌رسد. در این بخش، گفتمان مولوی در وجه تعاملی ایمان و نیاز بر اصل نوری گوهر پیامبری متمرکز می‌شود. این وجه تعاملی بر پایه تمثیل شعله، گوهر، خور و پرتو آن سامان یافته که نشانگر ساختار تنشی ایمان است. نیازی که از دل سوژه مؤمن زبانه می‌کشد، همان شعله‌ای است که از گوهر نورانی پیامبر فروغ می‌گیرد. بدین‌سان، در میدان عملیات گفتمان، گوهر پیامبری به منزله مرکز تراکم فشاره و منبع اصلی معنا عمل می‌کند و تمامی شعله‌ها به مثابه نشانه‌های نیاز، در وضعیت پیوست به این مرکز قرار دارند. رابطه میان نیاز سوژه و مرکز نوری، الگوی تنشی صعودی با شیب تند ایجاد می‌کند که در آن فشاره عاطفی به صورت افزایشی پیش می‌رود؛ هرچه فاصله میان شعله و گوهر کاهش می‌یابد، فشاره افزایش یافته و دلالت گفتمان از افق به مرکز حرکت می‌کند. در سطح گفتمانی، تمثیل آتش و خورشید، شبکه‌ای واژگانی - معنایی می‌آفریند که مفهوم ایمان را در قالب پیوست عاطفی و شناختی به گوهر پیامبر تعریف می‌کند و نیاز طالبان به این اصل نوری، به صورت رمزگان مرکزی گفتمان در می‌آید؛ به گونه‌ای که سوژه در کنش گفتاری خود، با تکرار حضور در مدار نور، فشاره درونی را به نهایت می‌رساند و از گستره پراکندگی معنا به سوی پیوست مطلق حرکت می‌کند. از دیدگاه نظام عاطفی، این نیاز شدیدترین حالت فشاره را دارد: سوژه در مقام طلب، از وضعیت گستره شناختی خارج می‌شود و حرکت صعودی به سمت مرکز را تجربه می‌کند. در سطح معنایی - عرفانی، این فرایند، پیوندی میان انسان و پیامبر را نشان می‌دهد و نیاز به مثابه عاملی انگیزشی، زمینه اتصال به این منبع ایمانی را فراهم می‌کند. بر این اساس، ذات نوری گوهر پیامبر، اصل هستی‌بخش گفتمان است و نیاز طالبان، انعکاس فشاره‌ای این نور است که شدت فشاره را به اوج عاطفی و معنایی خود می‌رساند. در نهایت، این مسیر صعودی از شعله تا گوهر، در قالب وحدت نوری میان سوژه و اصل پیامبر تحقق می‌یابد و ساختار گفتمان را در وضعیت قوی، صعودی و معنوی تثبیت می‌کند.

در این بخش، گفتمان مد نظر مولوی حول یک قطب‌بندی محوری شکل می‌گیرد که در آن، رابطه میان ایمان (به‌مثابه نیروی گرانشی مرکز) و نیاز (به‌مثابه موقعیت افق) تعریف می‌شود. این رابطه، براساس پیوند میان «نیاز طالبان» (که چون شعله و پرتو روزن است) و «گوهر پیغمبری» (که چون خورشید و اصل آتش است)، بر مبنای مدل مرکز - فاصله - افق سازماندهی شده و در قالب نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۲. نظام وحدت؛ وجه پیوندی مرکز / افق

در این الگو، گوهر نوری و اصل پیامبری به‌منزله منبع و مرکز انرژی عمل می‌کند. نیاز و کشش طالبان به‌مثابه سوژه به این اصل و گردیدن شعله‌ها به سمت این گوهر، نوعی پیوست به مرکز را نشان می‌دهد. گستره نیز بر یک نقطه کانونی (گوهر پیامبری) متمركز است. این نیاز سوژه در شدیدترین حالت، وضعیت فشاره‌ای قوی را برای گفتمان رقم می‌زند. پس مسیر حرکت از افق به مرکز است. در این بخش، نیاز طالبان به گوهر پیغمبری، یک فشاره بالا بر مرکز گفتمان اعمال می‌کند که این فاصله، تنش اصلی را می‌سازد؛ در نتیجه، شعله‌ها که نمود تجلی یافته در فاصله از مرکز هستند، مجبور به پیوست به آن شده و یک گستره متمركز را حول محور مرکز تعریف می‌کنند. نتیجه این فرایند، تحقق وضعیت رخدادی - تنشی و پیوست کامل به مرکز و این منبع نوری است که همان تحقق غایت نیاز از طریق اتصال به اصل نوری و وحدت با آن است.

۴-۱-۳. سیال شدن مراتب ایمانی؛ از شک تا یقین

پی‌رفت اول داستان (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۷-۳۸، ۷۶۹-۷۸۲)، پادشاهی یهودی را معرفی می‌کند که قصد نابودی دین عیسی را دارد. این پادشاه، آتشی را برپا می‌کند و در کنار آن بتی را می‌گذارد؛ هرکس بر آن بت سجده نکند باید در آتش بسوزد. در این میان، مادری را می‌آورند که به بت سجده نمی‌کند و پادشاه طفل را به یک‌باره درون آتش می‌اندازد. پی‌رفت دوم داستان (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۸-۳۹، ۷۸۳-۷۹۵)، از به سخن درآمدن کودک آغاز می‌شود که به مادرش می‌گوید که به میان آتش بیا چون این آتش مثل آبی است که به من گزند نمی‌رساند. گفته‌های کودک،

این گونه توصیف شده است: الف) کائنی کم ائت: به راستی که من نمرده‌ام؛ ب) در میان آتش خوشم؛ پ) آتش، رحمت خدا است؛ ت) وسیله‌ای برای رسیدن به جایگاه خاصان حق است؛ ث) آتش مثل آب سرد است؛ ج) آتش گل و یاسمن است، مثل آتشی که بر حضرت ابراهیم تبدیل به گلستان شد؛ چ) در میان آتش به آرامش رسیده‌ام؛ ح) آتشی که مانند نفَس حضرت عیسی زندگی می‌بخشد. در ابتدای این بخش، هنگامی که پادشاه کودک را به یک‌باره درون آتش می‌اندازد، ترسی در دل مادر ایجاد می‌شود که نشانه‌ای از وجود شک در ایمان است:

یک زنی با طفل آورد آن جهود	پیش آن بت، آتش اندر شعله بود
طفل ازو بستد در آتش در فکند	زن بترسید و دل از ایمان بکند
خواست تا او سجده آرد پیش بت	بانگ زد آن طفل کائنی کم ائت

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۸، ۷۸۳-۷۸۵)

در اینجا سخن از آتشی است که قدرت سوزاندن مؤمنان را ندارد. آتش نشانه‌ای از ایمان است؛ زیرا به واسطه این آتشی که سرد شده است ایمان افراد نسبت به خداوند افزوده می‌شود. در نخستین بخش داستان، فرایندی از ایمان دیده می‌شود که کودک از آن برخوردار است. به محض اینکه پادشاه جهود، کودک را درون آتش می‌افکند، در آن لحظه آتش بر او سرد می‌شود؛ در نتیجه، ایمان او به بالاترین مرتبه می‌رسد. سرد شدن آتش، رخدادی است که مطابق نظر گرمس (گرمس، ۱۳۸۹، ص. ۲۱-۲۹)، مانند لحظه - بارقه عمل می‌کند که فشاره قوی برای گفتمان رقم می‌زند. از نظر شعیری، «لحظه - بارقه، به زمانی گفته می‌شود که سوژه و ابژه در یکدیگر ذوب می‌شوند و حضور به بالاترین درجه معنایی خود که همان وجد و شور هستی‌شناختی است، نایل می‌گردد» (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۴۰). در این وضعیت، کودک در بالاترین وضعیت عاطفی، وجد و شوری هستی‌شناختی را تجربه می‌کند که آن را «تجربه ایمانی» می‌نامند. این تجربه، در یک لحظه بارقه‌ای برای او رخ می‌دهد و در نتیجه، آتش در بالاترین وضعیت فشاره‌ای، سرد و سلامت می‌شود. این وضعیت، به صورت خطی مستقیم و راست خط و رو به بالا نمایش داده می‌شود و نشان می‌دهد آتش در وضعیت فشاره‌ای، به شدت روبه‌افزایش است و گستره آن در حالت متمرکز قرار دارد. این وضعیت در نمودار زیر نشان داده شده است:

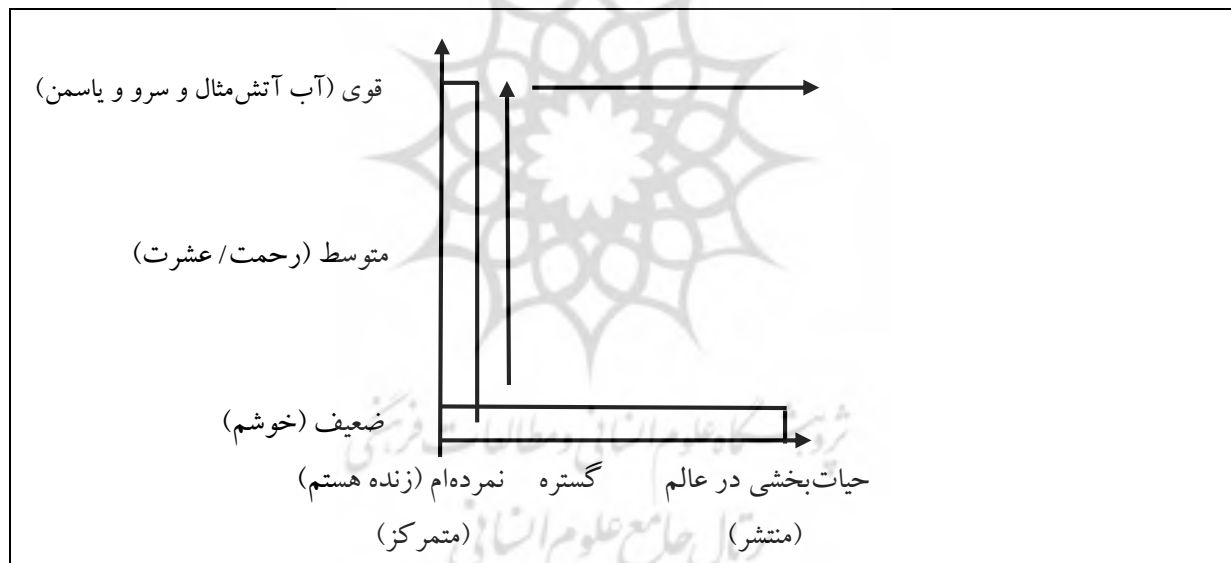
طرح‌واره شماره ۳. تجربه رخدادی ایمان

در این الگو، آتش در بالاترین فشاره عاطفی قرار می‌گیرد که در قالب سردشدن نمایش داده شده است. سردشدن آتش بر کودک نیز نتیجه ایمانی است که کودک آن را تجربه می‌کند و در قالب فشاره عاطفی قوی نشان داده شده است. در ادامه، کودک تجربه ایمانی خود را توصیف می‌کند که مراتب مختلف ایمانی او را نشان می‌دهد:

خواست تا او سجده آرد پیش بت	بانگ زد آن طفل کائی کم اُمت
اندر آای مادر اینجا من خوشم	گرچه در صورت میان آتشم
چشم بندست آتش از بهر حجاب	رحمت است این سر برآورده ز جیب
اندر آ مادر ببین برهان حق	تا ببینی عشرت خاصان حق
اندر آ و آب ببین آتش مثال	از جهانی کاتش است آبش مثال
اندر آ اسرار ابراهیم ببین	کو در آتش یافت سرو و یاسمین

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۸، ۷۸۵-۷۹۰)

در نخستین مرحله، اصطلاح «کائی کم اُمت = به راستی من نمرده‌ام» را به کار می‌برد. سپس با واژگان «من خوشم»، «رحمت»، «عشرت خاصان حق»، «آب آتش مثال» و «سرو و یاسمن»، مراتب مختلف ایمانی را تبیین می‌کند که در قالب نمودار زیر تبیین شده است:

طرح‌واره شماره ۴. مراتب مختلف ایمانی

در وضعیت ابتدایی این الگو، کودک از زنده‌بودن خود در وضعیت متمركز سخن می‌گوید، اما این وضعیت فشاره‌ای، هر لحظه در حال شدت گرفتن است. کودک برای توصیف وضعیت عاطفی خود در ضعیف‌ترین حالت از واژگان «من خوشم» بهره می‌گیرد که مرتبه ایمانی او را در سطحی پایین نشان می‌دهد. با شدت گرفتن این حالت، سوژه برای نشان دادن مرتبه بالاتری از تجربه ایمانی خود، واژگان «رحمت» و «عشرت خاصان حق» را به کار می‌برد که خاصان حق از آن برخوردارند. در وضعیت فشاره‌ای قوی نیز با کاربرد واژگان «آب آتش مثال» و «سرو و یاسمن»، از گلستان شدن آتش خبر می‌دهد که بالاترین وضعیت عاطفی و مرتبه بالای تجربه ایمانی کودک را نشان می‌دهد. بررسی این فرایندهای سه‌گانه، از تداوم حضور کودک در مرکز عملیات و وضعیت ایمانی خود حکایت دارد که فشاره به تدریج افزایش

می‌یابد؛ حال آنکه گستره در وضعیت متمرکز زندگی بخشی قرار دارد. بدین ترتیب، الگوی تنشی گفتمان صعودی و با شیب بسیار تند است که به صورت متمرکز و راست خط ترسیم شده است و مراتب ایمانی را در سه وضعیت فشاره‌ای ضعیف، متوسط و قوی نشان می‌دهد. در بالاترین مرتبه ایمانی، وضعیت دگرگون‌شده‌ای از آتش در قالب آتش آب‌مثال و سپس آتش به گلستان تبدیل شده نمایش داده می‌شود که نمادی از این تجربه ایمانی کودک است. این آتش به تدریج از حالت متمرکز خارج می‌شود و در وضعیت انتشاری، عالمی را در چشم‌انداز کودک قرار می‌دهد که در تمام اجزای آن، دم عیسوی و زنده‌بخشی وجود دارد. وضعیت منتشر زندگی و حیات بخشی نیز به صورت نموداری راست خط و مستقیم ترسیم شده که نتیجه حضور او در بالاترین مرتبه ایمانی و تبدیل شدن آتش به گلستان است.

پی‌رفت سوم داستان (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۹، ۷۹۶-۸۱۱)، به گفت‌وگوی کودک و مادر در وجه خطابی اختصاص دارد. کودک پس از توصیف مراتب ایمانی خود و چگونگی تبدیل شدن آتش به گلستان، مادر را به سوی دنیای خود در درون این آتش فرامی‌خواند. در این فراخوانی، توصیفات دیگری از مراتب ایمانی را برای مادر تبیین می‌کند که متناظر با وضعیت حضوری پیشین خود است:

اندر آ مادر به حق مادری	بین که ایمن آذر ندارد آذری
اندر آ مادر که اقبال آمدست	اندر آ مادر مده دولت ز دست
قدرت آن سگ بدیدی اندر آ	تا بینی قدرت لطف خدا
من ز رحمت می کشانم پای تو	کز طرب خود نیستم پروای تو

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۹، ۷۹۶-۷۹۹)

در این وضعیت حضوری، آتش، آتش‌گونگی خود را از دست می‌دهد. توصیف این حضور بدین قرار است: الف) آتشی که دولت و حشمت (اقبال) معنوی می‌بخشد؛ ب) آتش قدرت و لطف خدا است؛ ج) در میان آتش به مرحله بی‌خویشی دست می‌یابد که نتیجه آن، خوشی و شادی (طرب) اوست. مراتب مختلف ایمانی در قالب نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۵. مراتب سیال ایمانی

در این الگو، کودک هم‌زمان با تبدیل شدن آتش به گلستان، سه وضعیت فشاره‌ای ضعیف، متوسط و قوی را تجربه می‌کند که مراتب ایمانی او را نشان می‌دهد. در نخستین مرحله، این مرتبه ایمانی در قالب اقبال و دولت و در دومین مرحله در قالب قدرت و لطف خدا نمود یافته است. در بالاترین مرتبه نیز وضعیت بی‌خویشی را برای کودک رقم می‌زند که نتیجه آن، طرب و شادی است.

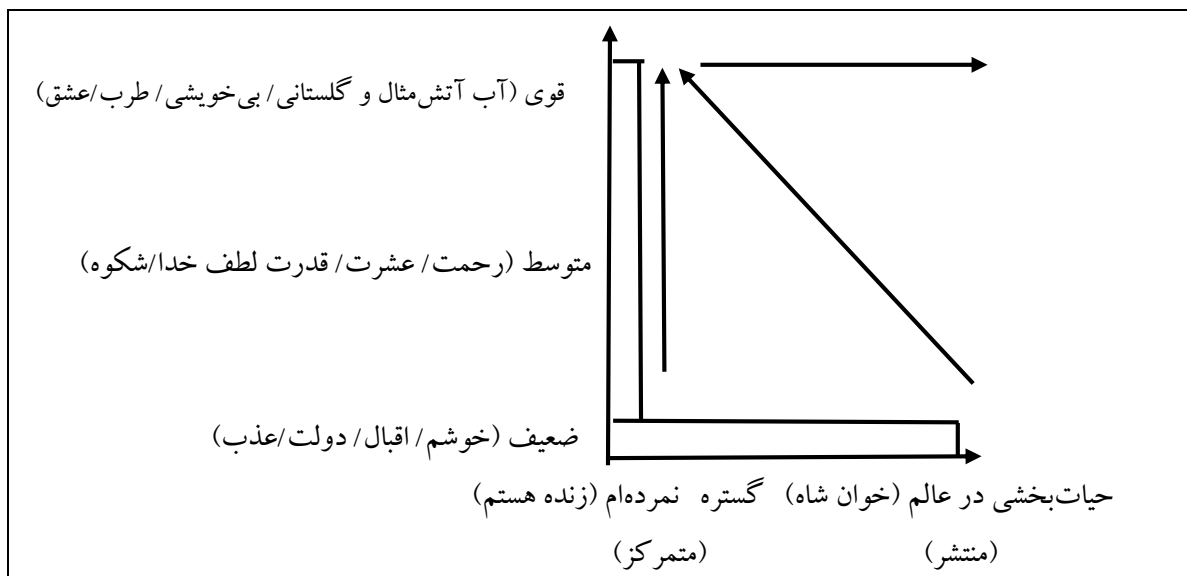
۴-۱-۴. استعلایی شدن تجربه ایمانی

در این بخش، تجربه ایمانی در وضعیتی استعلایی قرار می‌گیرد که با محتوای پی‌رفت چهارم (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۹، ۸۱۱-۸۰۰) همخوانی دارد. در این پی‌رفت، کودک دیگر پیروان عیسی را نیز فرامی‌خواند که خود را به درون آتش بیفکنند. آن‌ها نیز عاشقانه خود را به درون آتش می‌افکنند و از ایمان برخوردار می‌شوند؛ به گونه‌ای که کارگزاران یهودی این بار مانع مردم برای افکندن خود به درون آتش می‌شدند:

اندر آ و دیگران را هم بخوان	کاندر آتش شاه بنهادست خوان
اندر آییید ای مسلمانان همه	غیر عذب دین عذابست آن همه
اندر آییید ای همه پروانه‌وار	اندرین بهره که دارد صد بهار
بانگ می‌زد در میان آن گروه	پرهمی شد جان خلقان از شکوه
خلق خود را بعد از آن بی‌خویشتن	می‌فکندند اندر آتش مرد و زن
بی‌موکل، بی‌کشش از عشق دوست	زانکه شیرین کردن هر تلخ ازوست

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۳۹، ۸۰۵-۸۰۰)

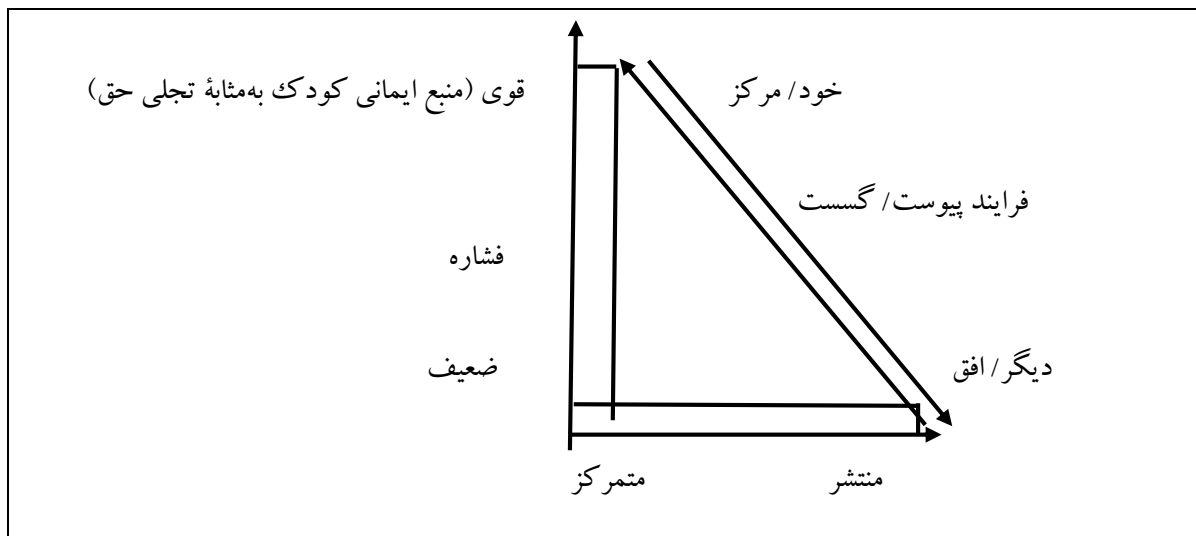
در ابتدای این پی‌رفت، سطح شناختی و گستره‌ای گفتمان، متمرکز و محدود بر کودک بود که او مادر را نیز به مشارکت در این فرایند فراخوانده بود؛ اما در ادامه، با فراخواندن دیگران به درون آتش، سطح گفتمان را از وضعیت متمرکز به منتشر گسترش می‌دهد. با مشارکت همگان در سطح شناختی و گستره، کودک توصیف دیگری از وضعیت ایمانی خود ارائه می‌دهد و این بار اصطلاح «نهادن خوان شاه» در آتش را به کار می‌برد. نهادن سفره حق نشان‌دهنده وضعیت انتشاری رحمت حق برای بهره‌بردار همگان است. اما هم‌زمان با این وضعیت انتشاری، در سطح عاطفی نیز همچنان فشاره در حال اوج گرفتن است. در این حالت، مراتب ایمانی کودک در سه مرتبه «عذب»، «شکوه» و «عشق» نشان داده می‌شود که در بالاترین مرتبه آن، به کشش عاشقانه دوست و حق می‌رسد. این فرایند به‌طور فشرده در نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۶. استعلایی شدن تجربه ایمانی

براین اساس، هم‌زمان با کشش عاشقانه از سوی حق و شدت گرفتن فشاره و شیب تند و راست خط نمودار، گستره خوان حق برای همه انسان‌ها باز می‌شود. گفتمان در این بخش، بر الگوی تنشی صعودی استوار است و جهت نمودار حرکتی مورب را از وضعیت منتشر به سمت فشاره عاطفی و اوج گرفتن شدت فشاره نشان می‌دهد. فرایند گفتمانی ایمان در این داستان در یک نگاه کلی نشان می‌دهد که سوژه کودک در آستانه ورود به آتش، تنها از نمردن خود خبر می‌دهد که نشان‌دهنده وضعیت متمرکز حضور است؛ اما او در این تجربه ایمانی، سیری از مراتب ضعیف ایمانی تا مراتب بالای آن را تجربه می‌کند که به ترتیب در قالب وضعیت ضعیف و گروه واژگانی «خوشم / اقبال / دولت / عذب»، وضعیت متوسط و گروه واژگانی «رحمت / عشرت / خاصان حق / قدرت لطف خدا / شکوه»، و در نهایت، وضعیت قوی و واژگان «آب آتش مثال / گلستان شدن آتش / بی خویشی / طرب / عشق»، نشان داده شده است.

از منظر میدان عملیات گفتمان، سوژه کودک (=مرجع)، به‌مثابه تجلی حق، در مرکز میدان قرار گرفته و کانون تراکم بیشینه فشارها و انرژی‌هاست؛ این تمرکز، مادر و پیروان مسیحیت را که در فاصله متمرکز از این مرکز قرار دارند به سمت پیوست سوق می‌دهد؛ وضعیتی که در آن، فشاره ایمانی در قالب وحدت آن‌ها به شدت تقویت می‌شود و گستره کنش فردی در وضعیت متمرکز قرار دارد. در مقابل، پادشاه یهود و یارانش در افق تلاش می‌کنند با عملیات گسست و افزایش گستره (تعمیم اراده باطل)، این مرکز را تضعیف کنند؛ عملی که در نهایت با شکست آن‌ها و فروپاشی در آتش خودنمایی می‌کند. این فرایند در قالب نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۷. نوسانی شدن رابطه گست - پیوست

حرکت گفتمانی در این بخش، نوسانی پیوسته میان فرایند گسست (تلاش پادشاه برای افزایش گستره و دوری از مرکز) و فرایند پیوست (جذب شدن مادر و پیروان به مرکز) است. این حرکت به نتیجه رخدادی - تنشی منجر می‌شود؛ زیرا هم‌زمان دو فرایند متضاد در اوج شدت (تنش) رخ می‌دهد: تقویت هم‌زمان فشاره (وحدت متمركز در مرکز) و تلاش برای اعمال گستره (تعمیم افق متخاصم). این تعارض شدید و هم‌زمانی عملیات پیوست (تثبیت وحدت ایمانی) و گسست (تلاش برای نابودی) است که رخدادی شدید را در عرصه ایمان و قدرت گفتمانی رقم می‌زند؛ رخدادی که با پیروزی فشاره متمركز بر گستره پراکنده (شکست پادشاه) پایان می‌یابد. براین اساس، وضعیت رخدادی - تنشی ایمان مشاهده می‌شود که در پیوند فشاره - گستره و منطبق بر فرایندهای گفتمانی گسست - پیوست بازنمایی می‌شود. برآیند داستان، صحنه کنش متقابل شدید رخدادی - تنشی ایمان را به نمایش می‌گذارد که در ساختار میدان عملیات گفتمان، میان پیوست متمركز به این منبع ایمانی و تلاش برای افزایش تسلط گفتمانی در افق وسیعی از جامعه در نوسان است. نتایج رخدادی داستان، که در آن پیروان ایمان (کودک و مادر) از آتش‌گزندی نمی‌بینند، بیانگر آن است که گستره حیات بخشی حق (نورانی بودن آتش بر مؤمنان) با وجود تثبیت در مرکز فشاره، ظرفیت احاطه و تغییر میدان را دارد؛ به طوری که این نیروی متمركز (پیوست) در نهایت از افق بیرونی (شاه متخاصم) به عنوان یک نیروی ویرانگر بازمی‌تابد و رخداد نهایی، تثبیت پیروزی میدان پیوست - فشاره بالا بر میدان گسست - گستره محور است. رابطه فشاره و گستره در این داستان معکوس و متضاد است؛ پیوست به مرکز ایمان، به فشاره قوی و گستره متمركز (وحدت درونی) منجر می‌شود؛ در حالی که تلاش برای گسست از مرکز و حرکت به سمت افق باطل، به دنبال کاهش فشاره و ادعای گستره وسیع (عمومیت بخشیدن به اراده شاه) بود که در نهایت فروپاشید و این تضاد، ماهیت تنشی و رخدادی ایمان را شکل داد.

۲-۴. وضعیت تنشی ایمان در «تفسیر قول حکیم...»

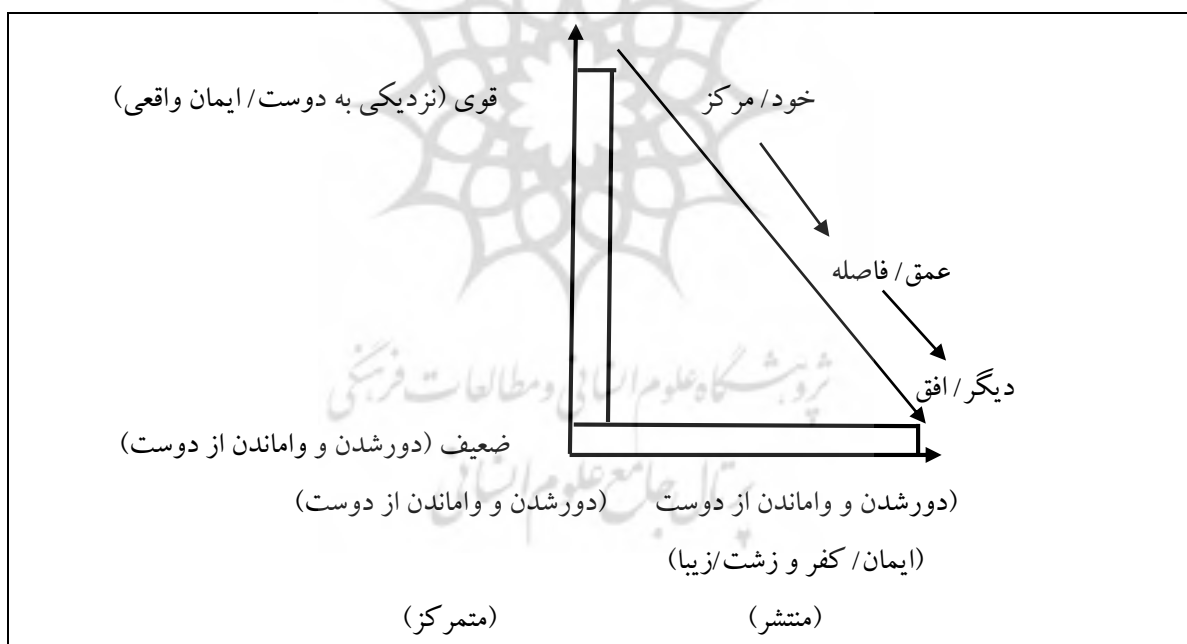
۱-۲-۴. خلاصه بحث

در بخش «تفسیر قول حکیم به هرچه از راه وامانی چه کفر آن حرف و چه ایمان/ به هرچه از دوست دور افتی چه زشت آن نقش و چه زیبا» از دفتر اول مثنوی (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۱-۸۳، ۱۷۶۳-۱۸۱۳)، فردی به دلیل ناآگاهی و دوری از حقیقت،

سخن حکیمی را که مضمون آن دربارهٔ رابطهٔ خیر و شر، ایمان و کفر و زشتی و زیبایی است، به اشتباه درک می‌کند. مولوی در این روایت نشان می‌دهد که در شرایطی که فرد از «راه» (حقیقت) و «دوست» (حق تعالی) دور می‌افتد، تمام مفاهیم ارزشی سیال می‌شوند. در این وضعیت، حتی کفر و ایمان یا زشتی و زیبایی، معنای قطعی خود را از دست می‌دهند.

۴-۲-۲. فرایندی شدن ایمان در کنش گفتمانی پیوست - گسست

عنوان این بخش از مثنوی با بیت «به هرچه از راه و امانی چه کفر آن حرف و چه ایمان/ به هرچه از دوست دور افتی چه زشت آن نقش و چه زیبا» از سنایی غزنوی نام‌گذاری شده است. در این گزاره، رخدادی تنشی مشاهده می‌شود که در آن، میدان گفتمان در وضعیت گسست حداکثری از مرکز قرار گرفته است. در این گفتمان، دوست (خداوند= حقیقت مطلق) در جایگاه مرکز عملیات گفتمان و یک مرکز ارجاع نقش ایفا می‌کند. نوع رابطه با این مرکز و کنش‌های گفتمانی، شبکهٔ واژگانی - معنایی، ایمان/ کفر و زشتی/ زیبایی را شکل می‌دهد. این گزاره، بر کنش گسست از این مرکز متمرکز است که در قالب عبارت «از راه و امانی»، «دور افتی»، نمود متنی پیدا کرده است. این کنش، سبب تغییر در ابعاد فشاره و گستره می‌شود. با فاصله‌گیری از مرکز و افزایش گسست، فشاره کاهش یافته و گستره افزایش می‌یابد. این فرایند در نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌وارهٔ شمارهٔ ۸. فرایندی شدن ایمان

در این الگو، کاهش فشاره، دایرهٔ ارزشی را محدود می‌کند و معنا سیال می‌شود. در این حالت، تفکیک معنایی و ارزشی دو قطب از بین می‌رود؛ در نتیجه، ایمان/ کفر و زشتی/ زیبایی دیگر ارزش مطلق ندارند و در یک طیف قرار می‌گیرند. سیال شدن مرز معنایی و ارزشی، گسترهٔ شناختی را وسعت می‌دهد؛ هر دو وضعیت (ایمان/ کفر، زشت/ زیبا) به یک اندازه ارزش و ناارزش تلقی می‌شوند؛ زیرا از منظر افق گفتمان و دوری از مرکز، به هم پیوسته‌اند. این وضعیت

رخدادی - تنشی، نظم نشانه‌ای را به هم می‌ریزد و معنا را تعلیق می‌کند. رخداد در این چهارچوب، تغییری ساختاری در نظام دلالت است. وقتی گسست از مرکز آن قدر شدید می‌شود که مرزهای دلالتی (ایمان / کفر)، کارکرد خود را از دست می‌دهند، نظم نشانه‌ای فرو می‌پاشد. این بی‌نظمی نشانه‌ای نتیجه مستقیم تبدیل شدن وضعیت تنشی از «فشاره بالا و گستره متمرکز» (وصال) به «فشاره ضعیف و گستره انباشته» (واماندگی / دورافتادگی = دوری) است. بنابراین، این بیت نه تنها وجود میدان عملیات (با مرکزیت دوست) را تأیید می‌کند، نشان می‌دهد که گسست شدید از این مرکز، سطح فشاره مرتبط با دلالت را تضعیف می‌کند و گستره سیالیت معنایی را تا سرحد فروپاشی نظم اولیه بالا می‌برد. این بخش به طور محوری کنش گسست حداکثری از مرکز ارجاع (دوست) را در میدان عملیات گفتمان نشان می‌دهد. این گسست به طور مستقیم بر ابعاد تنشی اثر می‌گذارد؛ به گونه‌ای که فشاره معنایی بر تفکیک قطب‌های ایمان / کفر و زشت / زیبا کاسته شده و به تعلیق و سیالیت معنایی (آشفته‌گی نشانه‌ای) منجر می‌شود؛ درحالی که گستره دلالت به دلیل رها شدن از قید مرکز، به شکلی نامحدود در افق حرکت می‌کند. این هم‌زمانی فشاره ضعیف و گستره انباشته در حوزه دوری از حقیقت، الگوی رخدادی - تنشی را در سطح معنایی رقم می‌زند.

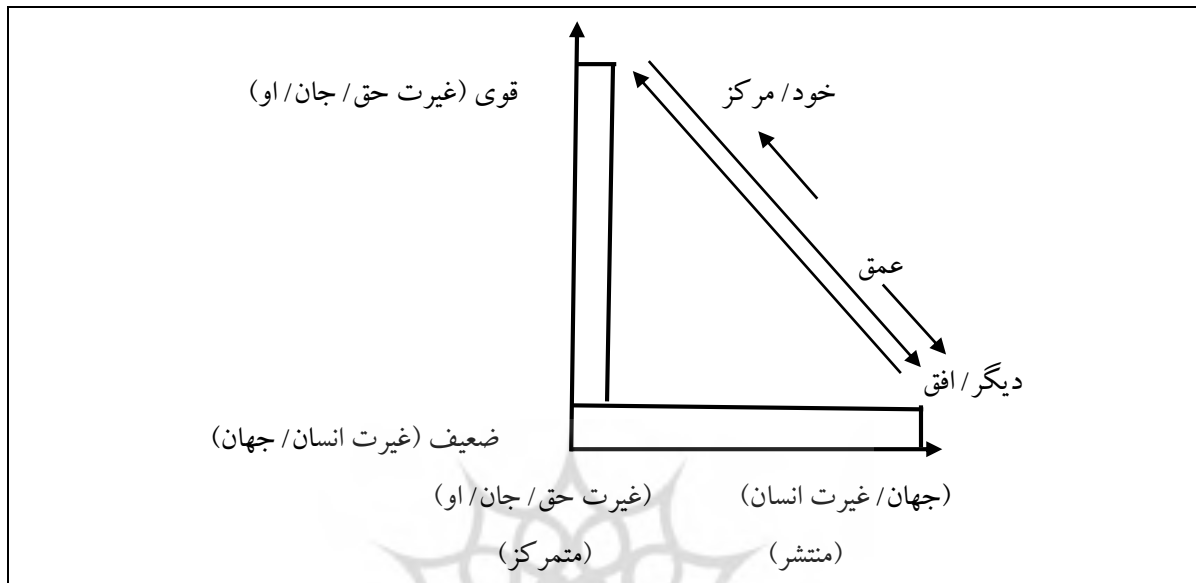
۴-۲-۳. تجربه ایمانی ناشی از کنش غیورانه حق

فرایند تنشی ناشی از پیوند گسست - پیوستی، به تمام گفتمان تسری می‌کند. در پی رفت اول (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۱، ۱۷۶۳-۱۷۷۲)، مفهوم غیرت الهی در مقایسه با غیرت انسان تبیین می‌شود. مولوی حق را به جان و جهان را به کالبد تشبیه می‌کند. سپس، نشان می‌دهد که غیرت الهی برتر از غیرت انسانی است:

جمله عالم زان غیور آمد که حق بررد در غیرت برین عالم سبق
او چو جانست و جهان چون کالبد کالبد از جان پذیرد نیک و بد
(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۱، ۱۷۶۳-۱۷۶۴)

تشبیه جهان به کالبد و حق به جان، تداعی کننده تقابل میان جسم و جان و نمونه‌ای از تقابل‌های تنشی است که در محور فشاره و گستره موضوع اصلی در این بخش، تبیین غیرت الهی است. نسبت میان غیرت حق و غیرت انسان، معادل جان و جهان است. غیرت حق، معادل جان است که به مثابه مرکز ارجاع مطرح می‌شود و با فشاره عاطفی قوی توصیف شده است؛ زیرا اصالت و مبنای هستی (اصل غیرت) بر پایه این اصل است. از نظر گستره، وسعتی به اندازه تمام هستی دارد، اما همین گستره از یک مرکز و منبعی نشئت می‌گیرد که همان اصل غیرت است. در مقابل، غیرت انسان معادل جهان است که شدت پایین تر، اما گستره وسیع تری دارد. پس جهان (ظاهر)، دارای فشاره عاطفی کم، اما گستره وسیع است و جان (حقیقت معنوی و معنویت عمیق)، دارای فشاره عاطفی بالا و گستره زیاد و در حالت منتشر است؛ زیرا حق در غیرت بر کل عالم سبق برده است. این نسبت میان جان و جهان نیز مشاهده می‌شود؛ رابطه بین جان و جهان رابطه‌ای معکوس است. جان دارای فشاره بالا و گستره زیاد است. گستره جهان نیز بیشتر، اما شدت آن کمتر است. غیرت حق (جان)، گستره وسیعی دارد و فراتر از جهان است و حتی بر آن تسلط دارد؛ زیرا روح عالم است و جهان (کالبد) از جان نیک و بد را می‌پذیرد. از طرفی، چون حق در غیرت بر دیگران پیشی گرفته و از نظر ارزشی، غیرت حق اصیل است، فشاره عاطفی آن قوی است. براین اساس، ساختار جان، منطبق بر الگوی صعودی است. در واقع، غیرت حق چه در سطح فشاره و

چه در گستره، هر لحظه در حال شدت گرفتن است و آنچه که مربوط به این جهان و غیرت انسانی است، در سطح گستره این جهان پراکنده شده است و از غیرت حق تأثیر می‌پذیرد و فرع آن است. از این رو، ساختار جهان مبتنی بر الگوی نزولی است. این فرایند در نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۸. تجربه ایمانی در بستر کنش غیورانه حق

بر اساس این نمودار و مبتنی بر دیدگاه تنشی، ساختار جهان که کالبد جان و نماد غیرت انسان است، در کلیت آن، مطابق الگوی نزولی و در جهت گسست گفتمانی پیش رفته است. در مقابل، الگوی ساختاری جان، صعودی و در جهت پیوست گفتمانی است. جان که متعلق به جهان گفته‌پردازی است از یک قدرت متمرکز برخوردار است و جهان گفته یعنی جهان و کالبد آن را به حاشیه می‌راند. این مفهوم در قالب تمثیل گندم و کاه خرمین نشان داده شده است:

شاه را غیرت بود بر هر که او
غیرت حق بر مثل گندم بود
کاه خرمین غیرت مردم بود
اصل غیرت‌ها بداند از اله
آن خلقان، فرع حق بی‌اشتباه

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۱، ۱۷۷۰-۱۷۷۲)

پس غیرت حق، به مثابه میدان عملیات گفتمان عمل می‌کند و به جهان گفته‌پردازی ارجاع می‌دهد. تقابل اصل و فرع و گندم و کاه، از این وجه مرکزی قدرت خبر می‌دهد. در مقابل، غیرت خلقان قرار دارد که به جهان گفته پیوند دارد و با حضور قدرت مرکزی به حاشیه رانده شده است. تقابل واژگانی کاه و گندم و اصل و فرع، و تمثیل گزیدن بوی پس از دیدن روی، به چنین ویژگی‌ای اشاره دارد. این تمثیل در سطح معنایی، تقابل میان حقیقت اصیل (وحدت / اله) در جایگاه میدان عملیات و ظواهر فرعی (کثرت) را در بستر تجربه ایمانی نشان می‌دهد. در واقع، فضای گفتمان به سوی برجسته کردن فضای تعاملی گفته‌پردازی (جان / وحدت = مرکز) و به حاشیه‌راندن جهان گفته (جهان = کثرت) جهت یافته است. بر این اساس، افزایش فشار در حوزه جان بر حوزه جهان غلبه کرده و جهان گفته‌پردازی را در محور ارزشی و

عاطفی، در مرتبه فرعی قرار داده است. جان در دو حوزه شناختی و عاطفی در حال افزایش است. در مقابل، جهان، که بخشی از جان و روح است، در سطح فشاره در وضعیت ضعیفی قرار دارد؛ اما گستره‌اش وسیع است. پس الگوی جان صعودی و الگوی جهان نزولی است. در این بخش، نوع ارتباط میان سه وجه نشانه‌ای مرکز، عمق و افق میدان است که مراتب ایمانی سوژه را بازنمایی می‌کند. در واقع، هر سوژه‌ای در پیوند با این مرکز گفتمانی، ارزش‌گذاری می‌شود. براین اساس، کنش غیورانه حق به مثابه یک نور بارق عمل می‌کند که انرژی عاطفی را با شدت و سرعت بالا (هیجان) از مرکز به میدان منتقل می‌کند. این کنش، موج‌های عاطفی را به یک وضعیت هستی‌شناختی ارتقا می‌دهد؛ در نتیجه، فراخواندن سوژه به اصل و عمق هستی مشاهده می‌شود. این تجربه سبب تسلط ارزشی و هستی‌شناختی می‌شود که از طریق گفتمان تأکید می‌شود.

براین اساس، فرایند تنشی ناشی از کنش غیورانه حق، که بر محور گسست - پیوست شکل می‌گیرد، تمام سطوح تحلیل را به میدان عملیات گفتمان واحد پیوند می‌دهد که در آن، غیرت الهی بر غیرت انسانی برتری دارد. در سطح نشانه‌شناسی گفتمانی، این تقابل با تشبیه حق به جان و جهان به کالبد تبیین شده است که در آن غیرت حق (جان) نقش مرکز ارجاع را ایفا می‌کند و غیرت انسان (جهان) در موقعیت فاصله/افق قرار می‌گیرد. این ساختار، هسته تقابل بنیادین اصل و فرع (گندم و کاه) را شکل می‌دهد که ارجاع غیرت حق به «اله» به مثابه اصل است و غیرت خلق به «فرع» بودن اشاره دارد؛ اما این تبیین در سطح نظام عاطفی و تجربه - احساسی با ابعاد فشاره و گستره تعیین تکلیف می‌شود: غیرت حق (جان)، به عنوان روح عالم، دارای فشاره عاطفی بالایی است که نشان از شدت تجربه ایمانی و پیوست ذاتی به حقیقت دارد؛ این شدت بالا نشان‌دهنده الگوی صعودی در محور فشاره است. در مقابل، غیرت انسان (جهان)، با وجود گستره وسیع و پراکندگی‌اش در کالبد عالم، از فشاره عاطفی کمتری برخوردار است که نمود آن در الگوی نزولی و حالت گسست از منبع انرژی است. این وضعیت نشان می‌دهد که جهان (کالبد) در حالتی از تأثیرپذیری فرعی و گسترده است؛ در حالی که جان (روح عالم) با فشاره شدید و گستره بسیار زیاد، نماد پیوست بنیادین است. از منظر تجربه ایمانی، این تفاوت در ابعاد تنشی، تقابل جان و جهان را فعال می‌کند؛ قدرت متمرکز جان، جهان متکثر (کالبد) را به حاشیه می‌راند که این موضوع مؤید آن است که مرکزیت ارزشی و اوج فشاره در جانب حق است که الگوی صعودی و پیوسته را در سلوک ایمانی تعیین می‌کند، حال آنکه حرکت در جهان (غیرت انسانی) معادل گسست گفتمانی و الگوی نزولی در محور فشاره است.

۴-۲-۴. وضعیت رخدادی - تنشی ایمان در کنش عاشقانه بنده و حق

در پی‌رفت دوم (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۱-۸۲، ۱۷۷۳-۱۷۸۸)، پس از نشان‌دادن برتری غیرت حق بر غیرت انسان و به همین مناسبت برتری جان بر جهان، لحن و زبان راوی تغییر می‌کند تا ارتباط عاشقانه بنده و حق تبیین شود. این وجه عاشقانه، تداعی‌گر نوع پیوند جان با جهان است. این بخش با شکایت عاشقانه‌ای از معشوق الهی آغاز می‌شود و به بیان اتحاد عاشق و معشوق ختم می‌شود. در اولین گزاره، عاشق در وضعیت رنج، گریه و وصال‌طلبی توصیف شده است. ناله و شکوه در تعامل با یکدیگر قرار دارند؛ هر اندازه عشق بیشتر شود و به اوج برسد، ناله و شکوه عاشق نیز بیشتر است. ناله و شکوه عاشق، فشاره عاطفی را به اوج می‌رساند؛ اما همین ناله و غم انسان یا معادل آن، جهان که وضعیتی عاطفی برای

عاشق رقم می زند، سبب خشنودی حق است. پس خشنودی حق، معیار خوشی عاشق است؛ یعنی پیوند انسان و حق، فشاره عاطفی گفتمان را به اوج خود می رساند، اما انسان برای رسیدن به خشنودی حق، سیری را در سبک زندگی خود نشان می دهد. از این منظر، عاشق سه وضعیت فشاره‌ای را در پیوند با حق تجربه می کند. در ابتدا، با ناخوشی‌ای از جانب حق مواجه هستیم که نثار عاشق می شود. از نظر عاشق، این ناخوشی به مثابه خوشی تلقی می شود؛ زیرا او برای پیوند و وصال با معشوق، حتی حاضر است جان خود را فدای وی کند. این ناخوشی، وضعیت تنشی را در حالتی ضعیف نشان می دهد که آن را تنش ملایم می نامند و وضعیت فشاره‌ای ضعیف برای آن در نظر گرفته شده است:

ناخوش او خوش بود در جان من جان فدای یار دل رنجان من

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲، ۱۷۷۷)

در اینجا، مولوی با شکل دهی به تقابلی آشکار میان «ناخوشی» و «خوشی»، تنشی عاطفی ایجاد می کند. براین اساس، خوش دانستن ناخوش معشوق و دل رنجاندن او، وضعیت تنشی گفتمان را در حالت ضعیف آن نشان می دهد؛ زیرا عاشق با رضایت کامل این ناخوشی را با جانش می پذیرد و جان خود را تسلیم و فدای یاری می کند که ناخوشی و رنجش برای او رقم زده است. در واقع، با این تلقی عاشق، مفاهیمی مانند ناخوشی و خوشی، سیال می شوند؛ به گونه‌ای که در اوج بی قراری و عشق، حاضر است جان خود را پیشکش معشوق خود کند. به تدریج بر شدت وضعیت تنشی گفتمان افزوده می شود تا اینکه به وضعیت متوسط آن می رسد:

شرح این بگذارم و گیرم گلّه از جفای آن نگار ده دلّه
نالم ایرا ناله‌ها خوش آیدش از دو عالم ناله و غم بایدش
چون نالم تلخ از دستان او؟ چون نیم در حلقه مسستان او
چون نالم همچو شب بی روز او؟ بی وصال روی روزافروز او

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۱-۸۲، ۱۷۷۳-۱۷۷۶)

نالیدن عاشق از روی تلخی و فراق، فشاره عاطفی را در سطح متوسط نشان می دهد؛ در این حالت، عاشق در حلقه مستان دوست قرار ندارد. قرار گرفتن در حلقه مستان دوست، بالاترین حالت عاطفی را بیان می کند که عاشق در شدیدترین حالت آن، رفتاری مستانه و سُکرآمیز از خود نشان می دهد و به حلقه وصل دوست راه می یابد. معادل دیگر از این وضعیت متوسط، تقابلی است که میان وضعیت شب و روز وجود دارد. مولوی برای توصیف وصال و فراق از الگوی تنشی زمانی بهره می گیرد و با تشبیه آن به شب و روز، دو وضعیت متقابل را تبیین می کند: حضور معشوق (وصال) که معادل آرامش و تعادل است و فراق معشوق که معادل آشفتگی و شدت عاطفی است. همان گونه که ژیل دولوز نیز معتقد است، زمان مانند یک مار حلقه خود را باز می کند. زمان به «زمان در خود» و برای خود تبدیل می شود؛ زمان، محض و تهی می شود (دولوز، ۱۳۹۶، ص. ۴۰). در واقع، الگوی زمانی به گونه‌ای عاطفی از حضور تبدیل می شود که نشانگر سلطه عاطفی سوژه بر خودش است و از عمیق ترین و صمیمی ترین پیوند با خود حکایت دارد. شب نماد گرفتاری در فراق دوست است که تاریکی و در نتیجه، نالیدن سوژه را رقم زده است. در اینجا با زمانی عاطفی مواجه می شود که محتوایی جز حسرت از دست دادن معشوق و نالیدن سوژه برای خود ندارد. در ادامه، شدت وضعیت عاطفی به اندازه‌ای افزایش می یابد که اوج فشاره عاطفی مشاهده می شود:

ناخوش او خوش بود در جان من جان فدای یار دل‌رنج‌جان من
عاشقم بر رنج خویش و درد خویش بهر خشنودی شاه فرد خویش
(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲، ۱۷۷۷-۱۷۷۸)

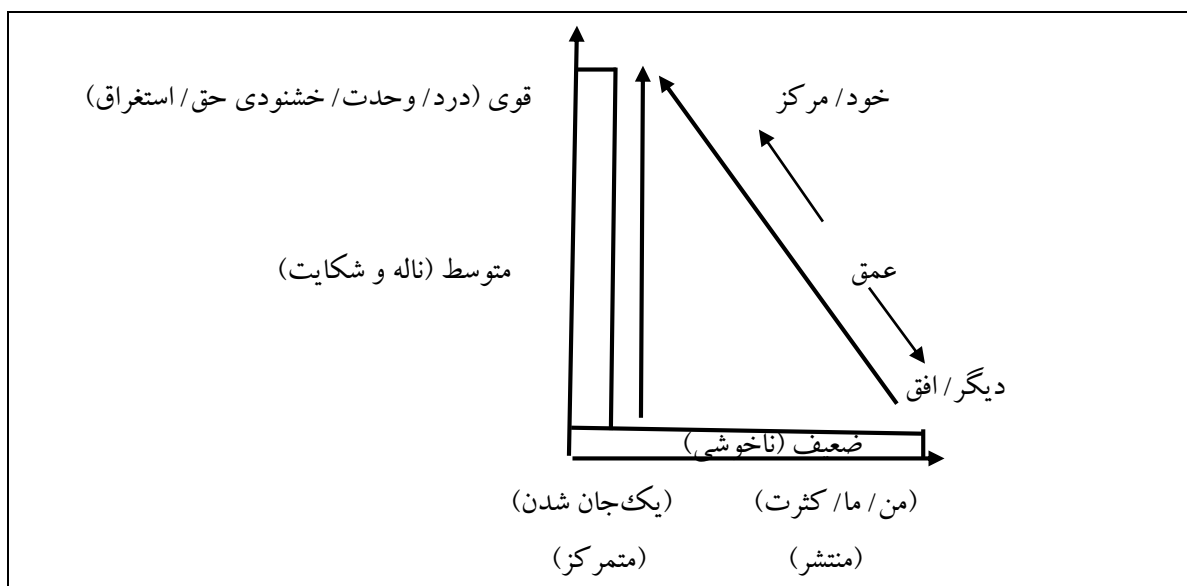
افزایش فشاره عاطفی از ناخوشی عاشق به وضعیت متوسط آن که نالیدن است و از وضعیت متوسط ناله به درد و رنج که اوج وضعیت تنشی است، در نهایت به خشنودی شاه منجر می‌شود. آنچه در این پی‌رفت برجسته بود، تغییر فضای گفتمان به یک وضعیت رخدادی - تنشی بود. ناخوشی، نالیدن و درد و رنج، برآیند این رخداد است. در نهایت، مولوی نقطه اوج تنش را که رنج و بی‌قراری است، به نقطه آرامش معنوی تبدیل می‌کند که اینجا از آن به تعبیر «خشنودی شاه فرد» یاد می‌شود. گویا سوژه در جریان یک لحظه بارقه، وارد فضای خلسه می‌شود. در این فضای خلسه، سوژه با جفای معشوق مواجه می‌شود. این مواجهه سبب ناخوشی او می‌شود؛ ناخوشی‌ای که از منظر وی خوشی تلقی می‌شود. این ناخوشی بروز تنی می‌یابد و باعث استحاله بدنی او می‌شود. در مرتبه بالاتر، این حالت به نالیدن و سپس به درد و رنج سوژه تبدیل می‌شود (ر.ک. محمدزاده و همکاران، ۱۴۰۲، ص. ۴۷۸). نتیجه این وضعیت رخدادی نیز خشنودی شاه فرد خویش (معشوق) است. در واقع، تغییر وضعیت فشاره‌ای گفتمان از ناخوشی به ناله و شکایت و از ناله و شکایت به درد، به رفتار عاشقانه عاشق تبدیل می‌شود و مطابق تعبیر مولوی، او را در حلقه مستان دوست قرار می‌دهد. این عشق در نهایت، به خشنودی شاه یعنی حق منتهی می‌شود که همان مقام وحدت است و این حالت، عاشق را در بالاترین وضعیت عاطفی به خشنودی می‌رساند. در این بخش، مقام وحدت و خشنودی شاه، نشانگر نقطه اوج ایمان و آرامش معنوی است. در اینجا، وضعیت تنشی در قالب الگوی تنشی راست‌خط و مستقیم رو به بالا و به صورت صعودی ترسیم می‌شود تا اینکه مراتب مختلف سیر سوژه از مرتبه فشاره ضعیف به فشاره متوسط و از فشاره متوسط به فشاره بالا و مرتبه قوی آن با شدت عاطفی بالا نشان داده می‌شود.

در ادامه، راوی برای توصیف این حالت، از اصطلاح صدر و آستانه بهره می‌گیرد:

راستی کن ای تو فخر راستان ای تو صدر و من درت را آستان
آستانه و صدر در معنی کجاست؟ ما و من کو آن طرف کآن یار ماست؟
ای رهیده جان تو از ما و من ای لطیفه روح اندر مرد و زن
مرد و زن چون یک شود آن یک توی چونک یک‌ها محو شد آنک توی
این من و ما بهر آن بر ساختی تا تو با خود نرد خدمت باختی
تا من و توها همه یک جان شوند عاقبت مستغرق جانان شوند

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲، ۱۷۸۳-۱۷۸۸)

مولوی با به‌کارگیری دوگانه «صدر و آستان»، مفهوم وحدت در کثرت را می‌نمایاند. در این ساختار، صدر نماد مقام وحدت و مرکز گفتمان و آستانه نشانه کثرت و فاصله از آن است. با دورشدن از این مرکز، چندگانگی «من» و «ما» نزدیک‌تر می‌شود و گستره گفتمان گسترش می‌یابد؛ اما با کاهش این چندگانگی، پیوند با «جان» و مقام حق برقرار می‌شود. در این نقطه، فشاره عاطفی به اوج می‌رسد و حرکت از گسست به پیوست معنا می‌یابد. به این ترتیب، مولوی نظامی تنشی میان مرکز وحدت و افق کثرت ترسیم می‌کند که با نزدیک‌شدن به مرکز، شدت و خودارجاعی گفتمان افزایش می‌یابد و با فاصله گرفتن، گستره شناختی آن تثبیت می‌شود. این فرایند در نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۹. وضعیت رخدادی - تنشی تجربه ایمانی

بر این اساس، روایت مولوی در این بخش، لحن عاشقانه‌ای به خود می‌گیرد که پیوند جان و جهان را در گفتمان ایمان به صورت یک حرکت تنشی صعودی نشان می‌دهد؛ آغاز این سیر با شکوه و ناله عاشق از فراق و تمنای وصال، در وضعیت فشاره ضعیف شکل می‌گیرد، جایی که ناخوشی نثار شده از سوی حق، خوشی تلقی می‌شود و عاشق با رضایت کامل جان را فدای یار می‌کند؛ در نتیجه، مفاهیم خوشی/ ناخوشی سیال شده و تنش ملایم در سطحی محدود آغاز می‌شود. سپس، با ورود به فضای فراق، شب و روز و عدم حضور در حلقه مستان دوست، فشاره متوسط فعال می‌شود؛ ناله‌ها و شب فراق تنش زمانی - عاطفی را برمی‌سازند که حضور (روز وصال) و فقدان (شب فراق) را در تقابل هم قرار می‌دهد و سلطه عاطفی سوژه بر خود را نشان می‌دهد. اوج این سیر در مرتبه فشاره قوی‌تر با گزاره «عاشقم بر رنج خویش و درد خویش» رخ می‌دهد، که موج عاطفی را به شدیدترین وضعیت تنشی می‌رساند و آمادگی کامل برای استغراق در حق را پدید می‌آورد؛ این درد، بستری برای خشنودی شاه و مقام وحدت است که تنش را به آرامش معنوی بدل می‌کند. دستیابی به مقام استغراق، نشانگر حضوری پدیداری سوژه است که بنا به گفته شعیری (شعیری، ۱۳۹۵، ص. ۱۰۱)، سوژه با «خود چیزها» یا اصل آن‌ها پیوند می‌یابد. در همین راستا، مولوی با استعاره «صدر و آستانه» تقابل وحدت (صدر/ جان/ حق) و کثرت (آستانه/ من و ما) را بیان کرده و نشان می‌دهد که هرچه از گستره پراکندگی من و ما کاسته شود و پیوست به مرکز تقویت شود، فشاره عاطفی به اوج می‌رسد و سوژه به مقام وحدت و یک‌جان شدن با حق دست می‌یابد. این حرکت، الگوی تنشی راست‌خط و صعودی را نشان می‌دهد: از فشاره ضعیف ناخوشی خوش، به فشاره متوسط ناله و فراق و سپس به فشاره قوی درد و رنج، که نتیجه رخدادی آن مقام استغراق است؛ نقطه‌ای که گستره کثرت به حداقل می‌رسد، مرکزیت حق تثبیت می‌شود و سوژه با «خود چیزها» یا اصل معنا پیوند یافته، به وحدت پدیداری و آرامش ایمانی دست می‌یابد.

۴-۲-۵. وجه رخدادی - تشبی مراتب / تجربه ایمانی در سیر از کثرت به وحدت

در پی‌رفت سوم (مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲-۸۳، ۱۷۸۹-۱۸۱۳)، مولوی از طریق تقابل دو وضعیت جسم و جان، مقام وحدت و کثرت را تبیین می‌کند:

جسم جسم‌مانه تواند دیدنت؟	در خیال آرد غم و خندی‌دنت؟
دل که او بسته غم و خندی‌دن است	تو مگو کواو لایق آن دیدن است
آنکه او بسته غم و خنده بود	او بدین دو عاریت زنده بود

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲، ۱۷۹۰-۱۷۹۲)

از منظر تشبی، سوژه در مرتبه جسمانه‌ای، دچار کثرت شده است. غم و خندی‌دن، نشانگر افزایش گستره شناختی سوژه در جهان عاریتی مادی و در وضعیت جسمانه‌ای است. در نتیجه کاستن از این گستره، بر فشاره عاطفی افزوده می‌شود و در نتیجه مقام عاشقی غلبه پیدا می‌کند که در گفتمان با عبارت «باغ سبز عشق»، توصیف شده است:

باغ سبز عشق کواو بی‌متهاست	جز غم و شادی درو بس میوه‌هاست
عاشقی زین هر دو حالت برترست	بی‌بهار و بی‌خزان سبز و ترست
ده زکات روی خوب ای خوب‌رو	شرح جان شرحه شرحه بازگو
کز کرشم غمزه غم‌ازهای	بر دلم بنهاد داغی تازه‌ای

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲، ۱۷۹۳-۱۷۹۶)

دستیابی به مقام عاشقی، سه وضعیت فشاره‌ای را رقم می‌زند. در وضعیت فشاره‌ای ضعیف، جان شرحه شرحه می‌شود. در مرتبه متوسط فشاره‌ای و در نتیجه جلوه یار حقیقی، داغی تازه بر دل انسان نهاده می‌شود و در مرتبه فشاره‌ای قوی، خونش ریخته می‌شود:

من حلالش کردم ار خونم بریخت	من همی گفتم حلال، او می‌گریخت
-----------------------------	-------------------------------

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲، ۱۷۹۷)

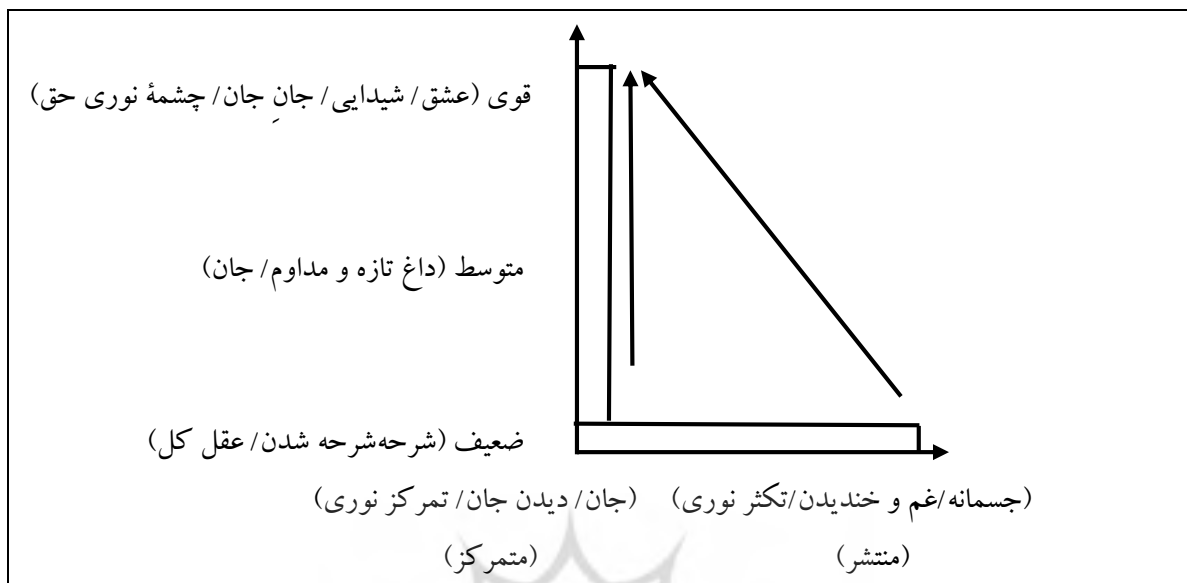
در ادامه، تعبیر دیگری از این وضعیت‌های سه‌گانه فشاره‌ای طرح می‌شود:

ای که هر صبحی که از مشرق بتافت	همچو چشمه مشرقت در جوش یافت
چون بهانه دادی این شیدات را؟	ای بهیا، نه شگر لب‌هات را ...
عذرخواه عقل کل و جان توی	جان جان و تابش مرجان توی
تافت نور صبح و ما از نور تو	در صبحی با می‌منصور تو
داده تو چون چنین دارد مرا	باده که بود کو طرب آرد مرا؟
باده در جوشش گدای جوش ماست	چرخ در گردش گدای هوش ماست

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۲-۸۳، ۱۷۹۹-۱۸۱۱)

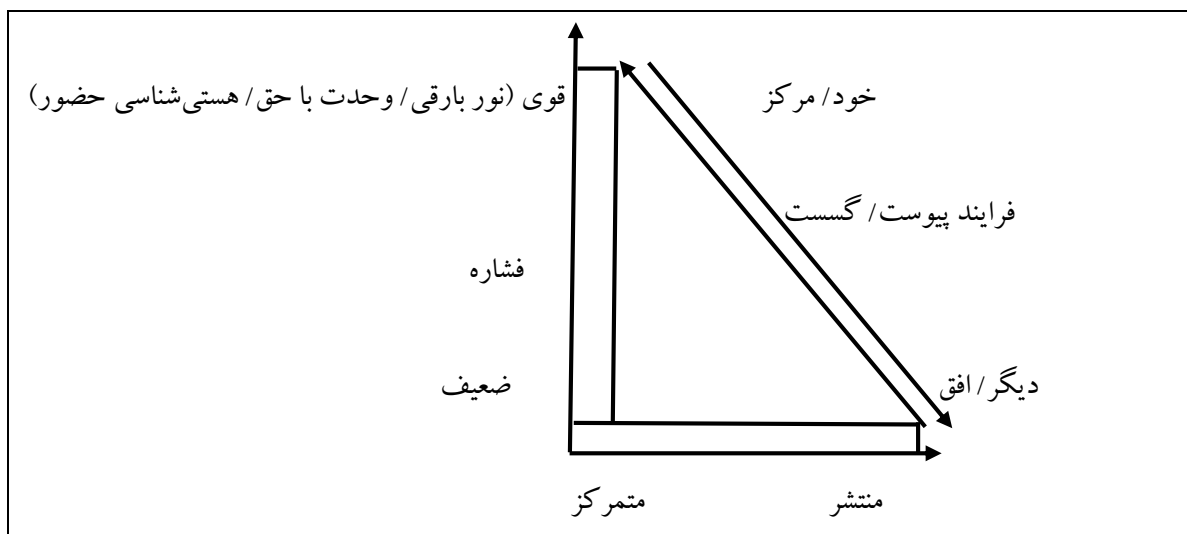
سوژه در مرتبه ضعیف فشاره‌ای، در مرتبه عقل کل، در وضعیت متوسط، در مرتبه جان و در وضعیت فشاره‌ای قوی، در مرتبه جان جان قرار دارد. این وضعیت‌های سه‌گانه، رخدادی را توصیف می‌کند که می‌توان آن را «جان‌شدگی» نامید. شعیری در «نظریه نشانه‌معناشناختی تن و جان برگرفته از اندیشه مولانا»، «جان‌شدگی» را به‌عنوان یکی از ویژگی‌های گفتمان مولوی معرفی می‌کند. از نظر او در فرایند جان‌شدگی، «تمام وضعیت‌های کنشی حضور به وضعیت شیدایی یا

شوشی تبدیل می‌شود» (شعیری، ۱۴۰۳، ص. ۱۹۵). در این فرایند، سوژه در اوج فشار عاطفی به شیدایی و مستی دست می‌یابد که به مفهوم پیوند با اصل وجود است. این فرایند در نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۱۰. تجربه ایمانی در مقام وحدت

در این الگو، بر وحدت نوری حق تأکید می‌شود؛ نوری که جانِ جان است و از مرکز خود به جهان‌های متکثر گسترش می‌یابد. همان‌گونه که شعیری (شعیری، ۱۴۰۳، ص. ۲۰۰) نیز به آن باور دارد: «جان نوعی شفافیت حضور است که سبب می‌گردد تا سوژه بتواند بدون هیچ مرزی بی‌زمانی و بی‌مکانی را تجربه کند. جان که گشایش و گستردگی دامنه حضور سوژه در جهان‌های متکثر است، می‌تواند با ایجاد وحدت و تجربه ناب حضور خود را به جوهر هستی برساند». سوژه‌های گفتمان، جلوه‌هایی از همان نور واحدند و در مسیر عشق‌بازی با آن مرکز نوری، مراحل گوناگون فشاره‌ای و عاطفی را تجربه می‌کنند؛ از عقل کل تا جانِ جان، از درد و شرحه‌شرحه‌شدگی تا شیدایی و وحدت عاشقانه. این سیر، گذار از جسمانیت و غم به جان و روحانیت و از تکثر نوری به تمرکز نوری را رقم می‌زند. درنهایت، رسیدن به مقام وحدت، به معنای پیوند هستی‌شناختی سوژه با عمق وجود است. از نظر تنشی، یک نور مرکزی و بارقه‌ای وجود دارد که اصل هستی است. دیگر نورها نیز از این نور واحد سرچشمه می‌گیرند؛ اما همواره در مقام پیوست - گسست با این منبع نوری قرار دارند. این گسست - پیوست هر لحظه و در دل هم رقم می‌خورد و جلوه‌های متکثر نوری را در پیوند همیشگی با نور واحد حق قرار می‌دهد. این فرایند در نمودار زیر نشان داده شده است:

طرح‌واره شماره ۱۱. وجه رخدادی - تنشی مراتب ایمانی

براساس این نمودار، در مرکز عملیات گفتمان، نور بارقه‌ای مشاهده می‌شود که به صورت متمرکز از یک منبع نوری، جوشیدن گرفته است. «نور بارق، نوری است که به صورت انفجاری و در یک پیوستار درخشش پیدا می‌کند و با ضرب‌آهنگی تند و با سرعت بالا انتشار می‌یابد. این نور به محض حضور، فضای بسیاری را در یک لحظه پُر می‌کند و تمام سطوح نشانه‌ای را در بر می‌گیرد. در این حالت، نور حق با هیجان، یعنی شدت و سرعت بالای عاطفی شکل می‌گیرد و سپس به حضوری سودایی تبدیل می‌شود» (کنعانی، ۱۳۹۳، ص. ۲۹۴). نور حق که به صورت نور بارقه‌ای توصیف شده، در مرکز میدان گفتمان قرار دارد که منشأ تمام انرژی و فشار عاطفی است؛ این منبع نور با سرعتی انفجاری و ضرب‌آهنگی تند، فشار عاطفی را به اوج می‌رساند و سوژه را به شیدایی و مستی هستی‌شناختی فرا می‌خواند. فاصله در اینجا نه یک مکان فیزیکی، بلکه حالت پیوست سوژه به این مرکز است که در آن، با ذوب شدن در نور، به قدرت تصرف در هستی دست می‌یابد و اثرات این نور به صورت سرایتی منتشر می‌شود. افق در این ساختار، بازتابی از همان نور واحد در مقام گسست است. پدیده‌های متکثر هستی هر لحظه در پیوند و گسست از منبع واحد نوری قرار دارند و این نوسان دائمی میان پیوست و گسست، میدان گفتمان را پُر می‌کند. سوژه نیز در چنین فرایندی است که ابتدا حضوری عاطفی و سودایی را تجربه می‌کند و در نهایت، از طریق پیوند به نور بارقی حق، از حضوری هستی‌شناختی برخوردار می‌شود. همان‌گونه که مرلوپونتی نیز معتقد است: «تنها در خود ماست که می‌توانیم به ژرفای هستی دست یابیم؛ زیرا تنها آنجاست که به وجودی برمی‌خوریم که درون دارد و حتی چیزی جز درون نیست» (مرلوپونتی، ۱۳۷۵، ص. ۸۱). در واقع، سوژه در جریان این حضور، به ظرفیت تازه‌ای دست می‌یابد که نتیجه آن، پیوند با ژرفای هستی و ذوب‌شدگی و آمیختگی با آن است:

باده از ما مست شد نی ما ازو قالب از ما هست شد نی ما ازو

(مولوی، ۱۳۹۰، ص. ۸۳، ۱۸۱۲)

در این حالت، سوژه به دلیل استغراق در حق و وجه هستی‌شناختی حضور، به مرتبه‌ای از استعلا دست می‌یابد که حضور دیگر پدیده‌های هستی در پیوند با او مفهوم پیدا می‌کند.

در این بخش، مولوی با عبور از دایره غم و شادی، مرزهای احساسات جسمانه‌ای را درمی‌نوردد و به افق وحدت الهی

و ادراک روحانی می‌رسد؛ در این مرحله، ساختار گفتمان در وضعیت تنشی صعودی بازنمایی می‌شود که در آن رابطه میان فشاره و گستره، با نسبت گسست و پیوست و در نسبت مرکز، فاصله و افق عمل می‌کند. در سطح نشانه‌شناسی گفتمانی، تقابل جسم و جان و تنش میان کثرت و وحدت از طریق واژگان کلیدی همچون «غم»، «خندیدن» و «باغ سبز عشق» صورت‌بندی می‌شود. سوژه‌ای که در مرتبه جسمانه‌ای و در میدان گسسته کثرت به سر می‌برد، در حصار شناخت مادی گرفتار است و از مشاهده حق باز می‌ماند؛ اما با کاستن از گستره شناختی غم و شادی و افزایش فشاره عاطفی در مسیر پیوست به مرکز الهی، به مقام عاشقی دست می‌یابد که همان نقطه اوج فشاره صعودی گفتمان است. در این مسیر، سه وضعیت فشاره‌ای پدید می‌آید: در وضعیت فشاره‌ای ضعیف، جان شرحه شرحه می‌شود و این گسست جسمانی، آغاز تمرکز بر تجربه روحانی است؛ در وضعیت متوسط، داغی تازه از جلوه حق بر دل عاشق می‌نشیند و با هر «غمزه غمازه یار»، فشاره درونی تجدید و معنایی نو تولید می‌شود؛ و در وضعیت فشاره‌ای قوی، عاشق در اوج شور، به دست معشوق کشته می‌شود و خونش ریخته می‌شود؛ این رخداد، نشانه اتحاد کامل با مرکز است که در قالب فشاره نهایی بروز می‌یابد. این سه مرتبه فشاره تنشی در سطح معنایی با عقل کل، جان و جانِ جان متناظرند و سیر تدریجی «جان‌شدگی» را می‌سازند که در آن سوژه با گذر از حالت جسمانه‌ای و گسست مادی، به مقام شیدایی و مستی دست می‌یابد؛ مستی‌ای که چون موجی سرایتی، به دیگر پدیده‌های هستی انتقال می‌یابد و پیوندی همه‌جانبه میان سوژه و اصل وجود برقرار می‌کند. در ادامه، در میدان عملیات گفتمان، مرکزیت نور بارقه‌ای حق به مثابه سرچشمه جوشان معنا با تمثیل‌هایی مانند «چشمه مشرق» و «نور تو» و «نور صبح» تبیین می‌شود؛ نور اصلی که ضرب آهنگ گفتمان را شدت می‌دهد، فشاره عاطفی را هم‌زمان فعال می‌کند و در پیوست مداوم با گستره متکثر جهان، جلوه‌های نوری متفاوتی می‌آفریند. این رابطه پیوسته گسست - پیوست سبب می‌شود که کثرت‌های نوری در پیوند دائمی با وحدت نوری حق باقی بمانند و همه سوژه‌ها، خود را در مقام عشق‌بازی با جلوه واحد نوری بیابند. در سیر صعودی از عقل کل تا جان و از جان تا جانِ جان، گفتمان از مرتبه جسمانه غم و خنده به مرتبه روحانی و وحدت وجود ارتقا می‌یابد. همچنین، سیری را از گستره پراکندگی به فشاره فشرده وحدت، از معرفت بیرونی به حضور درونی، و از تجربه زیسته عاطفی تا شهود عرفانی طی می‌کنند و با اصل هستی پیوند می‌یابند. این روند هستی‌شناختی در نهایت با گزاره «باده از ما مست شدنی ما ازو / قالب از ما هست شدنی ما ازو» نمود می‌یابد که در آن، سوژه به مرتبه‌ای از استعلا و استغراق دست می‌یابد که حضور دیگر پدیده‌ها از طریق وجود او معنا پیدا می‌کند؛ لحظه‌ای که فشاره عاطفی در مرکز معنا به کمال می‌رسد و وحدت در قالب رخدادی نهایی، بروز می‌یابد.

۵. نتیجه‌گیری

این پژوهش تلاش کرده تا الگویی از وضعیت رخدادی - تنشی ایمان در مثنوی به دست بدهد. زیرساخت اصلی این الگو مبتنی بر وجه تقابلی ایمان - کفر است که این وجه تقابلی در قالب‌های تنشی توأمان گسست - پیوست، فشاره - گستره و صعودی و نزولی، طرح و تبیین شده است. سوژه‌های گفتمانی نیز مطابق با این الگو، وضعیت‌های عاطفی و شناختی مختلفی را تجربه می‌کنند که از طریق مناطق تنشی فشاره‌ای و گستره‌ای تبیین شده است. این تجربه، سوژه‌های گفتمانی را در دو گروه تقابلی اصلی ایمان / کفر قرار می‌دهد. آنچه در این سیر سوژگانی برجستگی دارد، مواجه شدن سوژه با وضعیت رخدادی - تنشی حاصل از فرایندهای ایمانی است. سوژه نیز با تأثیرپذیری از این فرایند، تجربه‌ای ادراکی -

حسی و عاطفی را از سر می‌گذرانند. در این تجربه ایمانی، سوژه وضعیت‌های مختلفی را پشت سر می‌گذارد. گاه در مرتبه عقل کل است و گاه در مرتبه جان و گاه در مرتبه جان‌جان. گاه در وضعیت شرحه شرحه شدگی، گاه بی‌قراری و رنج و گاه در مرتبه داغ دیدگی پیوسته. گاه در مقام عاشقی و گاه در مقام یگانگی با حق. گاه سیر جسمانه‌ای و گاه سیری عاشقانه. گاه در مرحله غم و شادی و گاه در مرتبه جان. سوژه در جریان این حالت‌های چندگانه، در نهایت به مقام وحدت دست می‌یابد که به مفهوم یگانه‌شدن با روح هستی است که نشانگر وضعیت استعلایی حضور و استغراق در حق است. از منظر تنشی، ساختار روایت در کلیت آن، مطابق الگوی صعودی و در مسیر پیوست گفتمانی است. این الگو پیوسته وضعیت گفتمان را به فضای گفته‌پردازی و مرکز عملیات گفتمان ارجاع می‌دهد، اما با شکل دادن به نوعی تقابل، الگویی از وضعیت نزولی - گسستی نیز ارائه می‌دهد که سبب بازگشت به فضای گفته می‌شود. رابطه میان مرکز - فاصله - افق در این الگو، موج‌های تنشی، عاطفی و رخدادی ایمان را سامان می‌دهد؛ موج‌هایی که در قالب شبکه‌ها و تقابل‌های واژگانی - معنایی، شدت و ضعف احساسات و به مثابه پیوند یا فاصله‌گیری از مقام وحدت، جلوه می‌کنند. وضعیت رخدادی ایمان، با شکل دادن به وضعیتی سیال، الگویی منعطف از فضای گسست - پیوست ارائه می‌دهد. از این طریق، وضعیتی رخدادی - تنشی ایجاد می‌کند که فضایی احساسی - عاطفی برای گفتمان رقم می‌زند. در این فضا، ابعاد عاطفی و تجربه‌های بدنی - احساسی سوژه با کارکردهای گفتمانی و نشانه‌ای در پیوند با هم قرار می‌گیرند و در نتیجه سبب شکل‌گیری معنا و یا تعلیق معنایی می‌شود. این فرایند در نهایت پیوند با عمق و منشأ هستی را رقم می‌زند. فرایندهای شکل‌گرفته در فضای رخدادی ایمان، بر آیند ابعاد تنشی گفتمان و کنش‌های گفتمانی گسست - پیوست است. در وضعیت رخدادی - تنشی ایمان، بیشترین حجم و سهم از آن بُعد عاطفی است که با بازگشت‌های ناگهانی به فضای گفته‌پردازی، هر لحظه رخدادهایی را رقم می‌زند که نتیجه آن، کنش گفتمانی پیوست است. سوژه از این طریق، در سیطره وضعیت رخدادی - تنشی ایمان قرار می‌گیرد که نتیجه آن عشق و طرب است و سبب استعلای حضوری سوژه و دستیابی او به مقام وحدت و استغراق در حق می‌شود.

منابع

اسماعیلی، عصمت، شعیری، حمیدرضا، و کنعانی، ابراهیم (۱۳۹۱). رویکرد نشانه‌شناختی فرایند مربع معنایی به مربع تنشی در حکایت دقوقی مثنوی. *پژوهش‌های ادب عرفانی*، ۶(۳)، ۶۹-۹۴.

https://jpll.ui.ac.ir/article_16427.html

اکبری بیرق، حسن (۱۳۸۷). اخلاق ایمان‌مدار (مطالعه تطبیقی فلسفه اخلاق از نظر مولانا و کیر کگور). *پژوهش‌های ادب*

عرفانی، ۲(۳)، ۷۵-۹۰. https://jpll.ui.ac.ir/article_16379.html

بدخشان، نعمت‌الله (۱۳۹۷). ایمان عارفانه از نظر مولانا. *فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز*، ۱۸(۶۸)، ۴۸-۲۷.

https://jrt.shirazu.ac.ir/article_5042.html

پاکتچی، احمد، شعیری، حمیدرضا، و رهنما، هادی (۱۳۹۴). تحلیل فرایندهای گفتمانی در سوره «قارعه» باتکیه بر

نشانه‌شناسی تنشی. *جستارهای زبانی*، ۶(۴)، ۳۹-۶۸. https://irr.modares.ac.ir/article_6389.html

پراندوجی، نعیمه، و نصیحت، ناهید (۱۳۹۷). نشانه‌شناسی فرایند تنش در ایمان آوردن ملکه سبا. *جستارهای زبانی*،

۹(۳)، ۳۵-۶۱. https://lrr.modares.ac.ir/article_6647.html

توکلی، حمیدرضا (۱۳۸۹). *از اشارت‌های دریا: بوطیقای روایت در مثنوی*. مروارید.

حاجی اسماعیلی، محمدرضا، مطیع، مهدی، و کمالوند، پیمان (۱۳۹۲). مفهوم‌شناسی ایمان و پیوند آن با تجربه دینی در

اندیشه مولوی در مثنوی. *پژوهش‌های ادب عرفانی*، ۷(۱)، ۵۳-۷۶.

https://jplli.ui.ac.ir/article_16434.html

دلوز، ژیل (۱۳۹۶). *انسان و زمان آگاهی مدرن (اصغر واعظی، مترجم)*. هرمس.

رحیمیان، سعید، و جبار ناصر، محبوبه (۱۳۸۸). بررسی تطبیقی برخی از مسایل مرتبط با ایمان از دیدگاه مولانا و

کیر کگور. *فلسفه دین*، ۶(۲)، ۵۹-۸۳. https://journal.ut.ac.ir/article_20592.html

زمانی، کریم (۱۳۹۸). *شرح جامع مثنوی معنوی (دفتر اول)*. نشر اطلاعات.

شعیری، حمیدرضا (۱۳۸۴). *مطالعه فرایند تنشی گفتمان ادبی*. *پژوهش زبان‌های خارجی*، ۱۰(۲۵)، ۱۸۷-۲۰۴.

https://jor.ut.ac.ir/article_12177.html

شعیری، حمیدرضا (۱۳۸۵). *تجزیه و تحلیل نشانه‌معناشناختی گفتمان*. سمت.

شعیری، حمیدرضا (۱۳۹۵). *نشانه‌معناشناسی ادبیات: نظریه و روش تحلیل گفتمان ادبی*. دانشگاه تربیت مدرس.

شعیری، حمیدرضا (۱۴۰۳). *نظریه نشانه‌معناشناختی تن و جان برگرفته از اندیشه مولانا*. *نقد و نظریه ادبی*، ۹(۱)، ۱۷۹-۲۰۱.

<https://doi.org/10.22124/naqd.2024.28364.2611>

شعیری، حمیدرضا، محمودی بختیاری، بهروز، و سبزواری، مهدی (۱۴۰۲). *فرهنگ توضیحی جهان‌نشانه و معنا*.

لوگوس.

کنعانی، ابراهیم (۱۳۹۳). *تحلیل کارکرد گفتمانی نور، صدا و رنگ در مثنوی مولوی*. *رویکرد نشانه‌معناشناختی [رساله*

دکتری، دانشگاه سمنان]. گنج.

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/0d43372db8fd06c7571ac438b3e6bf5e>

گرمس، آلزیرداس ژولین (۱۳۸۹). *نقصان معنا (حمیدرضا شعیری، مترجم)*. علم.

محمدزاده، مسعود، معین، مرتضی بابک، و شعیری، حمیدرضا (۱۴۰۲). *تحلیل گفتمان نشانه‌معناشناسی پدیداری تن نگاشته*

عشق در نگاره‌های دوره صفوی. *دوفصلنامه روایت‌شناسی*، ۷(۱۴)، ۴۵۵-۴۸۸.

https://www.narratologyjournal.ir/article_171660.html

مرلوپونتی، موریس (۱۳۷۵). *در ستایش فلسفه (ستاره هومن، مترجم)*. نشر مرکز.

مولوی، جلال‌الدین محمدبن محمد (۱۳۹۰). *مثنوی معنوی (رینولد ا. نیکلسون، مصحح)*. هرمس.

Resources

Akbari Beiragh, H. (2008). Faith-Oriented Morality (A comparative study of moral philosophy in Rumi's and Kierkegaard's thoughts). *Research on Mystical Literature*, 2(3), 75-90.

https://jplli.ui.ac.ir/article_16379.html [In Persian].

Badakhshan, N. (2018). Mystical faith according to Rumi. *Religious Thought*, 18(3), 27-48.

https://jrt.shirazu.ac.ir/article_5042.html [In Persian]

Deleuze, G. (2017). *Human and the Time of Modern Consciousness* (A. Vaezi, Trans). Hermes. [In Persian]

Esmaili, E., Shairi, H. R., & Kanani, E. (2013). A Semiotic Approach to Daghghi Tale of Mathnavi

- (from semiotic square to tension square). *Research on Mystical Literature*, 6(3), 69-94.
https://jpll.ui.ac.ir/article_16427.html [In Persian]
- Grimas, A. J. (2010). *Semantic Defect* (H. R. Shairi, Trans.). Elm. [In Persian]
- Haji Esmaili, M. R. Motiâ, M. & Kamal Vand, P. (2013). The Concept of Faith and its Relation with Religious Experience in the Thought of Molavi in Mathnavi. *Research on Mystical Literature*, 7(1), 53-76. https://jpll.ui.ac.ir/article_16434.html [In Persian]
- Hebert, L. (2011). *Tools for Text and Image Analysis: An Introduction to Applied Semiotics* (J. Tabler, Trans.; 3rd Ed.). Rotledge.
- Kanani, E. (2014). *Analysis of the Discourse Function of Light, Sound and Color in Rumi's Masnavi: A semiotic Approach* [Ph. D. thesis, Semnan University]. Ganj.
<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/0d43372db8fd06c7571ac438b3e6bf5e> [In Persian]
- Merleau-Ponty, M. (1996). *In Praise of Philosophy* (S. Hooman, Trans). Markaz. [In Persian]
- Mohammadzadeh, M, Moein, M. B., & Shairi, H. R (2023). Discourse analysis of the phenomenal semantics of the epigraphic body of love in Safavid paintings. *Narrative studies*, 7(14), 455-488.
https://www.narratologyjournal.ir/article_171660.html [In Persian]
- Pakatchi A, Shairi, H. R., & Rahnamaa H. (2015). Tensive Semiotics of Discourse in Surat Al-Qāriah; A New Approach in Semiotics of the Qurānic Discourse. *Language Related Research*, 6(4), 39-68
https://lrr.modares.ac.ir/article_6389.html [In Persian]
- Parandavaji, N., & Nasihat N. (2018). Semiotic Analysis of Tensive Process in Queen Sheba's Faith. *Language Related Research*, 9(3), 35-61. https://lrr.modares.ac.ir/article_6647.html [In Persian]
- Rahimian, S., & Jabare-Naseroo, M. (2009). Comparative study of some of related issues to faith in Rumi and Kierkegaard's points of view. *Philosophy of religion*, 6(2), 59-83.
https://journal.ut.ac.ir/article_20592.html [In Persian]
- Rumi, J. M. (2011). *Masnavi Ma'nawi* (R. A. Nicholson, Ed.). Hermes. [In Persian]
- Shairi, H. R. (2005). Study of the tension process of literary discourse. *Foreign Language Research*, 10(25), 187-204. https://jor.ut.ac.ir/article_12177.html [In Persian]
- Shairi, H. R. (2006). *Analysis of Semiotics Discourse*. SAMT. [In Persian]
- Shairi, H. R. (2016). *Semiotics of Literature: Theory and Method of Literary Discourse Analysis*. Tarbiat Modares. [In Persian]
- Shairi, H. R. (2024). Rumi: On the Semiotics of Body and Metabody. *Literary Theory and Criticism*, 9(1), 179-201. <https://doi.org/10.22124/naqd.2024.28364.2611> [In Persian]
- Shairi, H. R, Mahmoudi Bakhtiari, B., & Sabzevari, M. (2023). *Explanatory culture of the world of sign and meaning*. Logos. [In Persian]
- Tavakoli, H. R. (2009). *Az Ešārathāye Daryā: Būtūghāye Revāyat dar Masnavi*. Murvarid [In Persian]
- Zamani, K. (2019). *Comprehensive commentary on the Masnavi Ma'nawi* (vol 1). Ettelat Publishing. [In Persian]